

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA ETNOLOGIJU I KULTURNU ANTROPOLOGIJU

Diplomski rad

**RIBARSTVO KAO SNAŽAN LOKALNI IDENTITET –
ANTROPOLOGIJA RIBARSTVA OTOČNOG NASELJA KALI**

Nina Mrkonja

Mentor:

dr. sc. Goran Pavel Šantek, prof.

Zagreb, prosinac 2016.

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam diplomski rad „Ribarstvo kao snažan lokalni identitet – Antropologija ribarstva otočnog naselja Kali“ izradila potpuno samostalno uz stručno vodstvo mentora dr. sc. Gorana Pavela Šanteka. Svi podaci navedeni u radu su istiniti i prikupljeni u skladu s etičkim standardom struke. Rad je pisan u duhu dobre akademske prakse koja izričito podržava nepovredivost autorskog prava te ispravno citiranje i referenciranje radova drugih autora.

Nina Mrkonja

Zagreb, prosinac 2016.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. POVIJESNO-KULTURNI PREGLED.....	2
2.1 Povijesni početci.....	2
2.1.1. Prije dolaska Hrvata	2
2.1.2. Nakon dolaska Hrvata u 7. stoljeću	3
2.1.3. Nakon pada Mletačke republike.....	4
2.2. Napredak i razvoj ribarstva – ono po čemu su <i>Kualjani</i> poznati.....	5
2.3. Etnografija kaljskog ribarstva	6
2.3.1. Ribarstvo kao kulturna praksa.....	10
2.3.2. Vjerovanja i običaji.....	12
3. EKONOMSKO-ANTROPOLOŠKI PRISTUP.....	17
3.1. Ribarska zajednica	17
3.2. Predanost ribarstvu i prilagodba takvom načinu života	19
3.3. Riba kao glavni izvor prihoda	21
4. RIBARSTVO KAO KULTURNI IDENTITET MJESTA	26
4.1. Lokalni identitet.....	26
4.2. Turistifikacija ribarstva – kad kultura postane baština	27
4.3. Ribarstvo kao <i>brend</i>	29
5. UPRAVLJANJE RIBARSTVENIM PODRUČJEM I NJEGOVI RAZVOJ	31
5.1. Lokalna akcijska grupa u ribarstvu	31
6. ZAKLJUČAK.....	33
7. LITERATURA	35
8. DODATAK	41
Prilog I.....	41
Prilog II	42

1. UVOD

Općina Kali na otoku Ugljanu broji samo jedno, istoimeno, naselje koje je istovremeno najveće na zadarskim otocima te demografski i privredno najjače. Općina Kali s površinom od 9,08 km² proteže se na 14,68 km obale mora (Magaš i Faričić, 2000: 51). Na jugoistočnoj strani otoka nalaze se dvije uske prirodne uvale potopljene morem¹, Vela i Mala Lamjana, značajne za gospodarski razvoj ribarstva. Nakon višestoljetnog iskustva u malom ribolovu, Kaljani su 20-ih godina prošlog stoljeća počeli prelaziti na veće ribarske brodove, 60-ih godina počinju s tunolovom na Pacifiku, a danas u Kalima postoji dobro opremljena, po broju stanovnika, najveća, ribarska flota. Posljednjih godina stara ribarska flota, koja se sastojala uglavnom od drvenih, obnovljena je, kupovinom i gradnjom, modernih čeličnih brodova. To je upravo ono što obilježava identitet mjesta kao „najribarskijeg“ na hrvatskom dijelu Jadrana.

Antropologija mora češće istražuje *malo* ribarstvo, no budući da je u Kalima razvijenije *veliko*, uzeli smo ga kao nit vodilju cijelog rada, iako se većina podataka odnosi na ribarstvo općenito. Rad analizira ulogu ribarstva u mjestu Kali i njegove odnose s lokalnim stanovništvom koje ga je definiralo kao svoje najveće kulturno dobro i identitet. Pokušat ćemo odrediti i kojem tipu privređivanja pripada.

Ovaj rad o kaljskim ribarima najvećim dijelom zasnovan je na podacima dobivenim dugogodišnjim boravkom na otoku te na nedavno dobivenom mjestu upraviteljice Lokalne akcijske grupe u ribarstvu. Za potrebe etnografskog istraživanja provela sam ispitivanje sa šestero kazivača i dvije kazivačice². Trojica kazivača su kapetani na ribarskim brodovima, jedan na vlastitom (32 godine), drugi radi za zadrugu (26 godina), a posljednji za privatno poduzeće (56). Jedna kazivačica je udana za ribara; sin, brat i otac bili su ribari, a druga je zaposlena u marikulturi. Jedan od kazivača (63) radi u ribarskoj zadruzi. Druga dva kazivača umirovljeni su ribari (73 i 89). S kazivačima i mještanima bilo je lako uspostaviti odnos i započeti komunikaciju što pripisujem prijašnjem poznanstvu. Čini mi se da poznanstvo nije imalo negativan učinak, štoviše, pridonijelo je otvorenosti i komunikativnosti svih kazivača zbog čega sam prikupila dosta velik broj informacija. Kao dodatnu građu koristila sam i dokumentarne filmove snimane upravo o kaljskom ribarstvu, zapise nekih mještana u lokalnom časopisu *Kaljski lumin* te podatke koje je Lokalna akcijska grupa u ribarstvu prikupljala prilikom izrade Lokalne razvojne strategije u ribarstvu.

---

¹ Neki autori ih, zbog specifične morfogeneze, nazivaju i rijasima (Magaš, Faričić po Stražičić, 2000: 56).

² Dodatni podatci o kazivačima nalaze se u Dodatku, Prilog I.

2. POVIJESNO-KULTURNI PREGLED

2.1 Povijesni počeci

Iako povijesni pregled ne igra veoma značajnu ulogu u istraživanju ovakve teme, kako bi se postigla cjelokupna slika mjesta Kali, potrebno ga je uključiti jer povijest je dio kulture, a kultura oblikuje identitet. Istraživanja i podaci koji su nam dostupni o povijesti otoka Ugljana, iako nisu brojni, otkrili su niz zanimljivih procesa koji su na neki način utjecali na stvaranje njegove demografske, lingvističke, društvene, političke pa i gospodarske strukture, ali i stvaranja uvjeta današnjeg života na otoku. Uzimajući u obzir da se ekonomska situacija stalno mijenjala, mijenjao se tako i broj stanovnika, time i njihov način života i potrebe, ali i vokabular. Istraživajući ribarsku i pomorsku terminologiju, V. Vinja, P. Skok i Š. Županović potvrdili su pretpostavke da su se stanovnici otoka Ugljana bavili akvakulturom i drugim sličnim aktivnostima još od najranijeg doba. Kako je ribarska terminologija toga područja veoma bogata i razvijena, analizirajući je, lako je pratiti tijek razvoja i položaja otoka kroz povijest (Mrkonja, 2016: 2). U ovom radu opisat ću samo neka značajna povijesna događanja koja su imala utjecaj na ribarstvo zadarskog područja, a time i otočnog mjesta Kali.

2.1.1. Prije dolaska Hrvata

Pronađeno kameno oruđe potvrđuje naseljenost otoka još od Neolitika (Magaš i Faračić, 2000: 68). Zahvaljujući povoljnim geografskim i klimatskim uvjetima, glavni promet još od davnih vremena odvijao se morskim putem. Tako je Jadran bio u stalnom kontaktu s drugim dijelovima Mediterana što dokazuju i brojni arheološki nalazi, ali i lingvistička analiza. Po Županoviću (1997: 40), suvremena lingvistika objašnjava kako su upravo današnji „nazivi pojedinih riba posljedica kontakata raznih etničkih grupa“ koje su nastanjivale ovo područje. Hipoteze koje govore o prailirskim narodima mediteranske kulture koji su živjeli prije 1. tisućljeća prije nove ere na ovom području, mogu se potvrditi toponomastičkim istraživanjima mjesta koja su u svom imenu sadržavala sufiks *-ss-* (Marasović-Alujević, 1985: 57)³.

Ugljan su naseljavali i Liburni⁴ koji su se bavili poljodjelstvom, stočarstvom, pomorskom trgovinom i prijevozom. Legende o grčkom naseljavanju Jadrana vidljive su u njihovom

---

³ Otok Ugljan prvi put se spominje u djelu Plinija starijeg: „Nasuprot Zadra leži *Lissa*“; što ne smijemo zamijeniti s kasnijim nazivom, *Lissa* ili *Issa*, za otok Vis. Nazivi drugih mjesta na otoku pronađeni su u raznim dokumentima, a datiraju iz razdoblja Srednjeg vijeka. Etimologija toponima Kali je nejasna, a dolazi ili od keltske riječi *cale* vrata ili slavenske *kal* mulj (Skok, 1950: 104-109).

⁴ Ilirsko pleme koje se u 4. stoljeću prije nove ere utvrdilo na brežuljku povrh Kali i Preka. Ostaci kuća i liburnskog trga sačuvali su se i do danas.

znatnom utjecaj na trgovinu i iskorištavanju morskih resursa što se može potvrditi i brojnim terminima iz pomorske terminologije gdje se vidi da je krajnja etimologija nekih kaljskih riječi grčkog podrijetla. Glavni oblici gospodarske djelatnosti bili su poljodjelstvo i stočarstvo, a tek u željezno doba počinje se razvijati ribarstvo (Batović, 1974: 31).

U 1. stoljeću doseljavaju se Rimljani, a kako je otok siromašan vodom i plodnom zemljom, oni se okreću moru. More je i tada bilo bogato ribom zbog čega postaje glavni izvor zarade, ali i inspiracija brojnim pjesnicima. Bogatstvo ribe zadarskog područja privlačilo je rimske koloniste koji su na otocima podizali *villae rusticae*⁵ s brojnim *vivarijma* za uzgoj ribe, koji predstavljaju početke akvakulture.

2.1.2. Nakon dolaska Hrvata u 7. stoljeću

Županović (1997) objašnjava da su Hrvati, došavši na prostore Dalmacije, poznavali samo neke ribarske termine, dok su ostale usvojili pod utjecajem prijašnjih naroda. Prvi koji je pokušao riješiti problem podrijetla jadranske pomorske terminologije bio je Petar Skok, koji je tvrdio kako su Hrvati koji su došli na jadransku obalu poznavali veoma mali broj slavenskih termina: *lađa*, *veslo*⁶, *jedro*, *čun*, *vrša*, *riba* i indoeuropski *more*. Tako možemo zaključiti da taj narod nije znao mnogo o moru.

Par stoljeća kasnije prvi put se spominje hrvatsko ribarstvo u zadarskoj darovnici samostanu sv. Jeronima iz 995. u kojem se spominju ribarske pošte na Molatu i Dugom otoku. Za to razdoblje značajan je i danak koji je Mletačka republika morala plaćati za plovidbu našom stranom Jadrana (*solitum censum*). U dokumentu iz Zadra iz 1056. spominje se termin *gripatores* ribari i prvi puta imena nekih ribara: Župan (Supan), Podboj i Petulel (danas su ti nazivi prezimena nekih otočana). Time se potvrđuje pretpostavka da je ribarstvo na zadarskim otocima već tada bilo dosta razvijeno.

Krajem 11. stoljeća bizantska prevlast na Jadranu potpuno nestaje, a vlast nad dalmatinskim gradovima preuzima ugarski kralj Ladislav Napuljski. Počinju se razvijati trgovina, umjetnost, kultura, ali i pomorstvo: grade se luke i razvija se morski promet. U dokumentu iz 1299. prvi puta spominje se ime *Kali*.

Najčešći razlog zbog kojeg je ribarstvo i dalje bilo dopunska grana stočarstvu na otoku Ugljanu su različite odredbe vlasti i traženja prema ribarima. Podatak iz 1410. potvrđuje da je

---

⁵ Ostaci desetak vila i danas se nalaze u brojnim mjestima otoka Ugljana.

⁶ *Veslo* na praslavenskom znači čamac.

mletačka uprava nametala tri nameta ribarima s mrežama potegačama: Crkvi, mletačkoj upravi i gradskim tribunima. Osim tih danaka, riba se mogla izvoziti samo u Veneciju i to jedino preko Zadra (Županović, 1962). Već u 16. stoljeću ribari zadarskog područja raspolažu velikim brojem mreža za lov srdela, skuša i plavica te se u tom razdoblju ribarstvo naglo počinje razvijati. Interes za obnovu ribarske djelatnosti javlja se kao odraz prosvjetiteljstva u Europi.

2.1.3. Nakon pada Mletačke republike

U 18. st., kada Mletačka republika počinje propadati, Dalmacija se odvaja od centralne vlasti. Isto se događa u ribarstvu, riba se krijuminčari u druge države, a gospodarstvo polako slabi (Županović, 1997). U tom periodu glavna jadranska luka postaje Trst. Nakon propasti *Serrenissime*, Dalmacija pada pod austrijsku vlast, a nedugo kasnije pod francusku. Iako je francuska vlast kratko trajala, razvoj ribarstva je napredovao. Napoleon je prvo Dalmaciju pripojio Talijanskom kraljevstvu, a potom provinciji Iliriji⁷. Tada se uvode mnoge reforme među kojima i one vezane uz ribarstvo kao što je bio „Pravilnik o ribolovu u vodama Dalmacije“ providura Dandola kojima se pokušavao potaknuti razvoj ribarstva.

1813. dalmatinska obala, bez otoka, vraća se pod vlast Austrije. Sredinom 19. st., baš poput vještica, ribari su kažnjavani jer se smatralo da zbog njih more postaje sterilno, ali već u drugoj polovici stoljeća, Austrija se sve više posvećuje moru i ribarstvu. Donijeli su i prvi zakon o zadrugama, a prva takva ribarska zadruga, „Società della pesca delle spugne da bagno e del corallo“⁸, osnovana je u Zadru 1874. Austro-ugarska sklapa dogovor s Talijanima te njihovim ribarima dozvoljavaju ribarenje u svojim teritorijalnim vodama. Zbog toga postoje stalni sukobi između hrvatskih ribara i *Ćozota*⁹. Kako tvrdi Županović (1997), privilegij talijanskih ribara na istočnoj obali Jadrana bio je zasnovan na upotrebi, a ne na pravu (*de iure*) koji se koristio još za vrijeme *Serrenissime*.

Glavna pretpostavka male značajnosti otoka Ugljana je ta da je oduvijek ovisio o gradu Zadru kao svom administrativnom središtu, a nalazeći se u neposrednoj blizini kopna, nikada nije imao potrebu razvijati se samostalno. Iako Kali nisu spomenute u značajnim povijesnim

---

⁷ Dalmacija, Istra i Dubrovnik, uz neke austrijske pokrajine pripadaju Napoleonovom carstvu, a civilnu vlast nad njima ima providur Vicenzo Dandolo koji Dalmaciju dijeli na 4 distrikta (s glavnim gradovima: Zadrom, Splitom, Šibenikom i Makarskom).

⁸ Društvo za ribarstvo, morske spužve i koralje.

⁹ *Ćozoti* je stari dijalektalni naziv za ribare iz talijanske pokrajine Veneto iz grada Chioggia, i danas poznatima po svojem djelovanju u ribarstvu. Danas Kaljani koriste taj termin u negativnom značenju za sve Talijane koji love koćom.

dokumentima, najmanje u onima vezanim uz ribarstvo, možemo pretpostaviti da se ribarstvo u Kalima razvijalo uz bok onom na kopnu.

2.2. Napredak i razvoj ribarstva – ono po čemu su *Kaljani* poznati

Od osnivanja prve ribarske zadruge i njene skore propasti, zadružna svijest pokušala se razvijati i nakon I. svjetskog rata. Uloga ribarskih zadruga oduvijek je bila socijalno osigurati ribare, osigurati pravilniji i sigurniji plasman ulova ribe te suradnju kroz koju bi se ostvarila modernizacija ulova, prerade ili stavljanja na tržište te jednostavno kako bi se promoviralo zajedništvo samih ribara. Nagli razvoj ribarskih zadruga zabilježen je nakon II. svjetskog rata, ali i njihovo naglo gašenje. Do 1954. nestaju sve postojeće zadruge osim one osnovane u Kalima. Zbog povećanja zahtjeva tržišta i drugih gospodarskih promjena, 1997. u Kalima se modernizira prva ribarska zadruge – RZ Ribarska sloga, koja slovi kao najstarija u Hrvatskoj. Danas ona broji 11 zadrugara koji ostvaruju godišnji ulov od oko 1200 tona. Zadruge ima i pogon za preradu sitne plave ribe, koja se soli i marinira na tradicionalan način „po kaljski”, te obrt brze prehrane na bazi ribljih proizvoda „Srdela snack“. Osim izrazite važnosti zadruge zbog gospodarskog doprinosa lokalnoj zajednici te kvalitete proizvoda, ona ima veoma značajnu ulogu i za cijelu otočku zajednicu jer većinu zaposlenih čine žene koje su na otocima općenito u nepovoljnom položaju, pogotovo u mjestima gdje je glavni izvor prihoda ribarstvo, kao „muško” zanimanje. Kao logičan slijed očuvanja ribarske tradicije i učvršćivanja statusa ribara, u Kalima se 2008. osniva danas jedna od najuspješnijih ribarskih zadruga i u brzom usponu – RZ Omega 3. Iako svoj pogon sele na kopno, Omega 3 ostaje kaljska - osim sjedišta, od 23 zadrugara i 31 ribarskog broda, preko 90% su Kaljani koji ostvaruju ulov od oko 6000 tona godišnje.

Osim jedine 2 ribarske zadruge Zadarske županije priznate od Ministarstva poljoprivrede, svoje sjedište u malom mjestu pronašla je i tvrtka Cenmar koja je u uvali Mala Lamjana, uz pomoć kaljskih ribara, prva u Sredozemlju uvela kavezni uzgoj bijele ribe. Cenmarovo mrijestilište danas je pripojeno poznatom poduzeću Cromaris. Prirodni uzgoj ribe glavni je razlog što već godinama brancin uzgojen „u Kalima iza Cenmara” slovi kao pionir svjetskog ranga. Današnji Cromaris d.o.o. s pogonom u Maloj Lamjani ubraja se među 15 najvećih uzgajivača bijele ribe u svijetu.

Uz lov sitne plave te uzgoj bijele ribe, kaljski ribari specijalizirali su se za lov tune – *tunuaru*. Prvi tunolovac izgradili su Kaljani 1932. Godine, a zvao se, jednostavno *Tunolovac*. Drugi je izgrađen par godina kasnije, imena *Vitlov* (što je i jedno od najčešćih kaljskih

prezimana). *Vitlov* je kasnije preimenovan u *Pobjednik* (ime je dobio kada se proslavio najvećim ulovom, od čak 50 *vaguna* tune), a ime se zadržalo sve do danas. Trenutno nije u uporabi, a mjesna zajednica želi ga restaurirati i zaštititi kao kulturno dobro, kao najstarijeg drvenog *tunolovca* u Hrvatskoj. Brojni su ribarili na Pacifiku, Atlantiku i Mikroneziji. Basioli (1974) spominje da je već sredinom 18. stoljeća tunolov bio razvijen u jednoj uvali u Kalima, pretpostavlja se u uvali Mala Lamjana, a već 30-ih godina 20. stoljeća Kaljani su imali razvijen način lova na tune na Jadranu. Jedno od najuspješnijih uzgajališta tuna u svijetu smatra se tvrtka Kali tuna d.o.o. (danas u sastavu japanske tvrtke J-Trading) koja se bavi uzgojem, prodajom i izvozom tune, a sjedište joj je, naravno, u Kalima. Osim visokokvalitetne Bluefin tune uzgojene u 34 kaveza postavljenih u kanalu između Ugljana i Dugog otoka, još je nešto što ovu tvrtku izdvaja od ostalih – prva je takva na ovom dijelu Sredozemlja. Tune se danas uzgajaju u svim dijelovima svijeta, no kada je uzgoj započeo u Kalima (1995.), one su bile tek treće na svijetu, poslije Australije i Španjolske (u kojoj se takav način samo bio pokusno isprobao), s takvim načinom uzgoja. Zanimljivo je i da je u Australiji sve krenulo od ideje dvojice Kaljana koji su 50-ih tamo imigrirali kako potvrđuje i moj kazivač:

„To ti je sve počelo na sriću. 'Naj Lukin u 'Straliji zamislio je kavez s mrižom koji se mogao vući i iz tunuare prebačivati tuni u njega. Sve je počelo ka bazen za turiste di su gljedali ribe, a onda su on i Dragan vidjeli da tuni rastu i debljaju se. Tako ti je sve počelo. [...] A ja, sad imamo 30 kaveza i cijeli otok radi tamo, od Ugljana do Tkona. Triba nahraniti tu svu ribu, popravljati mrižu, stalno roniti i provjerivati.”

Kvalitetu takvog uzgoja prepoznali su i drugi u svijetu pa se, kako se Kaljani vole našaliti, „kvaljski sashimi” proširio svugdje gdje su kaljski ribari prenosili svoje znanje te ostvarivali iznimne rezultate. Od prvog pokušaja uzgoja tuna i plasiranja na japansko tržište, ono je postalo od iznimne važnosti za sveukupnu hrvatsku marikulturu, štoviše jer je za prehranjivanje tune važna sitna plava riba te se osim izlova tuna razvio i posao s drugom ribom. Osnovana uzgajališta tune i bijele ribe, ali i zadruge, potaknula su zapošljavanje i ekonomski rast, ali i zaustavila depopulaciju otoka čime se Kaljani zaista ponose jer većina mještana pa i otočana radi upravo u nekom od tih objekata.

2.3. Etnografija kaljskog ribarstva

Kali su poznate po poslovnim vezama s cijelim svijetom u ribarstvu i marikulturi, ali i starom tradicijom ribarstva. Unatoč kasnom okretanju ribarstvu, stanovnici otoka Ugljana

stoljećima su prehranjivali obitelji onime što im je more dalo. Naglim razvojem turizma 60-ih godina, na otoku i nešto kasnije, mnoga mjesta počela su se baviti upravo tom granom (Preko, Kukljica i Ugljan) dok su neka ostala vjerna prvotnom zanimanju, najvjerojatnije zbog mnogo plodnih površina smještenih u nizinskom dijelu mjesta, poljodjelstvu (Poljana i Lukoran). U tim mjestima potreba za ribolovom je iščeznula jer prihoda je bilo dovoljno i od drugih sektora. No, razvijenost Kali na uzvisini, onemogućila je daljnji razvoj poljoprivrede, osim, naravno, za privatnu korist, a pogodna dužina i dubina obale činile su ih prigodnim za okretanje ribarstvu u potpunosti. Premda u davnoj prošlosti nisu imale preveliku važnost, ni gospodarsku ni administrativnu, nema Kaljanina koji ne voli naglasiti kako im je „ribanje u krvi“ od kad su Kali nastale:

„Živimo kraj muora i od muora. Tako su živjeli naši stari, tako živimo i mi, a vjerojatno će tako i naša mladárija jer muore je muore. Kolikogod nas bije, toliko ga i volimo... Oduvik je tako.“ (P.)

Kao što je već spomenuto, nema mnogo zapisa o kaljskom ribarstvu prije kraja 19., odnosno početka 20. stoljeća te ćemo se za potrebe ovog rada osloniti na zapise i kazivanja o tradicijskom ribarstvu od tog perioda pa sve do danas.

U razgovoru s kazivačima, svi su potvrdili da se „[...] na ribanje ne more brez dobre mriže“, dodala bih, bez mreže uopće. U prvoj polovici 19. stoljeća, mreža se radila od pamučnog konca. Takve komade mreže, *napu*¹⁰, ribari bi kupovali u Zadru, potom bi ih spajali i *uarmali*, stavljali na nju potrebne dodatke kao što su *šuvri*, *bitice* i *pjumbini*. Mreže od pamučnog konca lako su se parale i morale su se sušiti što se obično radilo na kamenu. Osim što je bila kratkog vijeka, oko nje se moralo i posebno raditi. U Kalima se mreža „[...] *črvila*¹¹ u *vaški*¹² nakon toga uvijek bi se slavilo uz vino. Jedino tunuaru nis mora jer je bila deblja i topila se rjeđe”. Nakon II. svjetskog rata uvodi se najlonska mreža. Ribari koji su radili s obje mreže ističu kako je najlonska, očekivano, „čvršća i teže se raspuara” pa ima manje posla oko nje. U tradicijskom kaljskom ribarstvu koristile su se pretežito mreže stajaćice i potegače. Stajaćice se dijele na jednostruke i trostruke. Od jednostrukih, u Kalima su se najčešće topile mreže *gavunara* i *buskavica*, *baligot* i *budeli* te *sklatara* i *pasara*. *Gavunara* i *buskavica* su se obje topile noću blizu obale, prva u ljetnim, a druga u zimskim mjesecima. Pomoćni alat u ovoj vrsti ribolova bio je *pobuk* ili *ruagul*, dašćica kojom se

¹⁰ *Napa* je komad mreže ili mrežno oko bez plutača, olova i prstenova.

¹¹ Na kaljskom *črviti* znači bojati.

¹² Betonska kamena posuda nalik na kadu.

udaralo po površini mora kako bi se riba prestrašila i pobjegla u mrežu. Tim mrežama u Kalima se lovilo na „telesade – u koso se krećalo is kruaja i vraćalo na kruaj”, a lovilo bi se paralelno s obalom. Mrežom *baligot*, danas kod mlađih češće zvanom *barakuda*, opasavalo bi se ribu slično kao kod prve dvije mreže, ali na većoj dubini. Ona se i danas upotrebljava na otoku, u Kalima i Kukljici. Mreža kojom su se lovile srdele, *srdeluara*, u Kalima se zvala *budeli*, a 1926. kada se pojavila prva plivarica potisnula je iz upotrebe takav način lova. Kako se prisjeća moj kazivač:

„I prin se plivaricom ribalo uz rasvjetu. Ali, bilo je više ljudi. Danas ih je 9 na brodu, onda ih je osmero bilo na glavnom brodu leutu i po četvoro na [dvjema] gajetama. Treta gajeta je bila portulata, k'o u Adriji¹³.“ (L.)

Danas je plivarica mreža koja se u Kalima najviše koristi, a Kali imaju i jednu od najbrojnijih flota plivaričara na Jadranu, čak njih 21 (od kojih je 12 preko 24 metra) što čini 10% ukupnog broja plivaričara u Hrvatskoj¹⁴, a postoji još osam kaljskih plovila s mrežama stajaćicama. U Kalima se moderna manja mreža plivarica naziva i *kanaštrela*.

Mreža za ulov landovine, *sklatuara*, upotrebljavala se jedino u Kalima, a još uvijek se mogu pronaći neki koji je koriste, ali su rijetki kao i oni koji upotrebljavaju mrežu *pasuaru*.

Od trostrukih mreža stajaćica¹⁵, najčešće se koristila *popunuana*, mreža popunica koja se bacala na oštro dno i kojom se lovilo cijele godine, osim u zimskim mjesecima kao što je zabilježio Lorini (1903). Ona se upotrebljava i danas, a mnogo rjeđe Kaljani su koristili i salparu i listaricu.

Mrežama potegačama koje su se potezale s obale, migavicama¹⁶, popularno zvanim *tratama*, lovilo se po ravnom dnu tijekom cijele godine. Za takvu vrstu lova potrebno je devet ljudi, dok jedan stoji na obali i govori kako će topiti, četvorica sa svake strane opasaju mrežu u *krok*¹⁷ i povlače je prema kraju. Kako je takav način lova vremenski dug i zahtjevan, pojavom kočca nakon II. svjetskog rata njihova upotreba se smanjuje i postepeno nestaje. Brod kočarica, kojih u Kalima za gospodarski ribolov ima 5, vuče mrežu *koću* po morskom dnu te

---

¹³ *Portulate* su bile gajete koje su ulov odvozile na obalu. Za vrijeme postojanja zadarske tvornice „Adria“ za preradu ribe, kako se kazivači sjećaju, jedno vrijeme postojao je brod, popularno zvan *portulata* koji je višak ulova s brodova prevozio direktno u tvornicu.

¹⁴ Podatak je uzet iz arhiva Uprave ribarstva iz 2015. godine. Vidi Dodatak, Prilog II, Tablica 1.

¹⁵ Trostruke mreže stajaćice imaju mrežu od gustih očiju u sredini, a na rubovima rjeđu.

¹⁶ Izgled mrežnog oka asocira na mig – *napa* se postavlja u mrežu po dužini, a ne širini kako je uobičajeno kod drugih mreža.

¹⁷ Ribarska pašnjača, odnosno konop koji se priveže na užu kojim se steže mreža prema naprijed.

ju poteže sustavom koloture pomoću *bucela* paranaka. Kazivači nisu spomenuli mrežu *šabaku*, iako se to ime u Kalima često koristi kao nadimak. Treća vrsta mreže potegače, a ujedno i najčešće korištene na kaljskim brodovima, je *tunuara*, mreža za lov tuna. Do 1935. tune su se lovile u Veloj Lamjani u Kalima i još nekim uvalama obližnjih otoka, ali danas se tunolov prebacio na otvoreno more, najčešće kod otoka Jabuke. Kada bi se uočile tune, prije se davao *sinjua* (palila se vatra na drugom brodu koji je služio kao izvidnica), dva broda povlačila bi mrežu prema kraju dok ne bi zatvorili ribu. Zatim se u zatvorenu mrežu umetala mreža tunara koja se podizala na brod. Danas par kaljskih plivaričara ide *na tunuaru*, od lipnja do srpnja, a kada prava *tunuara* završi, u Kalima počinje ona zabavna – ribarske noći istog imena, a dio ulovljenih delacija priprema se diljem mjesta za goste.

U Kalima se svakodnevno koriste parangali i skosavice, a nije pravilo da ih koriste samo profesionalni ribari. Uz te alate, od davnina se koristi i vrša, mada danas vrlo rijetko. U mjestu gdje je ribarstvo bilo dosta razvijeno nije bilo potrebe za drugim alatima i vrstama lova te oni nisu od nekog velikog značaja. Osim tradicionalnih načina lova, kazivači su potvrdili da je i lov eksplozivom bio prisutan kod svih ribara pa tako i kod kaljskih. Danas su zakoni sve stroži pa takvog nezakonitog ribolova nema, ali eksploziv, popularno zvane *mine*, neki danas koriste kako bi otjerali dupine, a time privukli ribu u mrežu. No, takvi su slučajevi rijetki.

Drugi važan alat kod ribolova mrežom je igla. Prije se koristila igla izrađena od grmolikog listopadnog stabla *svitlišća*¹⁸. I sada neki smatraju da „su [drvene igle] kvalitetnije, valjda su naši stari znali najbolje. Oni su držali iglu u ustima. To se sa metalnom ne more. Ona je ribareva treća ruka“ (D.). Iako će ona uvijek biti glavni alat pri krpanju mreža, danas se koriste plastične i metalne – traju duže i lakše su za održavanje, no u Kalima se još uvijek mogu naći osobe koje izrađuju drvene igle, a krpanje mreže istima uprizoruje se svake godine na tradicionalnim ribarskim noćima – „Tunuari“.

U „Strateškom planu razvoja turizma Općine Kali 2015.- 2020.“ kao jedna od glavnih stavki navodi se tradicija ribarstva, orijentirana pretežito na lov plave ribe. Kaljani su oduvijek prednjačili u lovu, gospodarski najznačajnijih, srdela i incuna koji su se najprije lovili leutima koje su posjedovale „samo najbogatije obitelji“. Još do prije desetak godina cijela kaljska flota bila je sastavljena od 30-ak drvenih brodova, kada je obnovljena kupnjom polovnih čeličnih brodova, popularno zvanim *amerikancima*. Mnogi stari drveni brodovi

---

¹⁸ Podatak je dobiven iz razgovora sa starijim kazivačem koji je jedini spomenuo ime stabla na dijalektu, stoga standardni naziv za stablo nije bilo moguće identificirati jer ga nijedan mlađi kazivač nije prepoznao niti je pronađena fotografija toga stabla.

dospjeli su u rezališta kako bi njihovi vlasnici dobili naknadu iz europskog fonda za njihovo uništenje jer je održavanje takvih brodova sve skuplje, a ribarski sektor izvor sve manjih prihoda. Oni vlasnici koji su odlučili ne podleći svoje brodove *scrapingu*, nisu to napravili zato da bi sačuvali tradiciju. Uz sve probleme koje imaju i manjak financijskih sredstava, o tome nisu niti razmišljali. Glavni razlog je poticaj Europske unije za uništenje brodova kako bi se smanjio izlov ribljeg fonda i stalno uvođenje novih mjera radi smanjivanja ribolovnog napora. No, polako se kod mještana budi inicijativa da uz pomoć lokalne samouprave i lokalne akcijske grupe u ribarstvu očuvaju svoje drvene brodove, tunolovce i plivaričare, te prenamijene njihovu funkciju u jednu vrstu muzejskog eksponata kako bi se i drugi mogli upoznati s njihovom tradicijom ribarstva. Dakako, još uvijek postoji znatan broj drvenih brodova na kaljskoj obali koji i dalje obavljaju svoju primarnu, za mjesto, gospodarski važnu funkciju – ribolov. Kazivač M., vlasnik drvenog plivaričara, objašnjava kako ga još nije povukao trendu *scrapinga* jer je brod već generacijama u njegovoj obitelji. Nažalost, mnogi kazivači priznaju kako su troškovi održavanja sve skuplji te je samo pitanje vremena kada će i oni „uništiti“ dio tradicije i naslijeđa u zamjenu za nepovratna sredstva.

2.3.1. Ribarstvo kao kulturna praksa

Unatoč raznim uredbama Europske unije, mnoga mjesta na našoj obali izgubila su značajan dio svoje flote, sve više ljudi prestaje se baviti ribolovom, a većina onih koji ostaju u toj grani je staro stanovništvo. U Kalima je priča malo drugačija. Ribarstvo je u ovom mjestu naslijeđe, ljubav prema moru prenosi se ne samo „s oca na sina“, već i na unuka, mlađeg brata, nećaka i sve druge muškarce u bližoj i daljoj obitelji. Mogli bismo reći kako je ono postalo i dio kulturnog naslijeđa. Ribarstvo ovdje dominira poviješću, sadašnjim gospodarstvom, tradicionalnim feštama, gastronomskom ponudom i svakodnevnim životom, od normalnog radnog tjedna do velikih blagdana, a moji kazivači uvjereni su kako će tako i ostati „sve dok ne ćapamo i zuadnju ribu iz muora“ (P.).

Ako uzmemo jednostavnu definiciju da je folklor uprizorenje narodnih običaja, vjerovanja, priča, umjetnosti, ili bolje rečeno tradicijske narodne kulture, ono što se danas radi na smotrama folkloru, u Kalima se čini na „ribarskim noćima“. Možda zvuči smiješno i nije klasičan „školski“ primjer, ali boravak u Kalima zaista potvrđuje tvrdnje kazivača da „u Kalimi ne prođe nijedan duan, a da se ne govori o ribi“ (S.) da se „od ribarstva živi i nema fameje koja se ne lomi is muorem svakodnevno.“ To ne znači da je ribarstvo samo izvor prihoda, nego da je protkano u sve sfere života svih mještana. Danas svako mjesto na obali

može organizirati manifestaciju kao što je ribarska fešta, sajmove proizvoda od ribe i plodova mora, ali u rijetko kojem mjestu tako izgleda svaki dan. „Kualjske ribarske noći” počele su 1968. i slove kao najstarija ljetna fešta komercijalnog tipa, no kada se oduzme medijska pratnja, nastupi poznatih pjevača i velik broj turista koji ih posjećuje, one ostaju, poput folklora, uprizorenje tradicionalnog načina života i (lokalne) kulture. One postaju scenografska priča svakodnevnog života kaljskih ribara i njihovih sumještana, poput malog muzeja na otvorenom. Kali na dva dana postaju etno-selo u malom u kojem se, izmeđuostalog, može čuti i pjesma *kualjskih posestrina i pobratima*. Gostima se dočarava kako su živjeli stari ribari i njihove obitelji, kako se krpa mreža, vezuju čvorovi, natječe u kuhanju *kualjski brudeat* ili soli riba, i tako iz godine u godinu. Dok se odigrava utrka nošenja i *štivanja kašeta*, utrka *kaićimi* i druge „ribarske” igre, ribari ostaju ponosni jer i drugi mogu vidjeti ono što oni rade svaki dan. U te dane i drugi mogu iskusiti kakav je to život na ribarskom brodu jer defile cijele *kualjske* flote prolazi Zadarskim kanalom, drugi proživljavaju ono što je *Kualjanima* normalno i uobičajeno. Ova manifestacija vjerojatno ne bi bila od posebnog značaja da se isti bioritam mještana ne nastavlja i nakon što se dekoracije uklone, a estradne zvijezde i gosti odu.

Kali su vjerojatno jedino mjesto koje svoj životni ritam ravna po mjesečevim mijenama. To nije razlog praznovjerja ili nekog zastarjelog običaja. Naime, stari ribari nisu nikada lovili za vrijeme punog mjeseca jer je tada more bilo „prejako svitlo pa se riba nije ćapala.” Iako se ribolov modernizirao, većina razvijenih zemalja koristi razne ribolovne tehnologije bez obzira na položaj mjeseca, u Kalima se lovi od *škura* do *škura*, a živi od *užbie* do *užbie*. Ribolovni mrak ili škur traje 21 dan u mjesecu, „na ribe se kriće na kvarat miseca, a doma smo na drugi kvarat, par duan prin ili kasnije”, a vraćaju se doma kad nastupi uštap ili užba, par dana prije punog mjeseca i par dana poslije. Kako je većina Kaljana zaposlena na ribarskim brodovima, za vrijeme *škura* u selu nema nikakvih događanja, ulice su praznije nego inače, a u lukama nema niti jednog broda. Sve velike manifestacije, svadbe, krštenja, proslave, sportski turniri, putovanja, predstave i školske priredbe pa čak i rođendani ili dobrovoljna darivanja krvi, planiraju se za vrijeme *užbe*. Kazivačica V. tvrdi kako „u Kalimi ni bilo pira koji je bio za vrime škura. Mi to tako ne radimo.” Kako vjerojatno niti jedna lokalna zajednica ne ovisi toliko o jednom zanimanju vidi se i u problemima na koje moji kazivači stalno nailaze. Neki su propustili sudske sporove, plaćali veće kamate jer su bili na moru kada je trebalo platiti kazne, račune i slično (iako sad postoji internet bankarstvo pa je ipak lakše), mnogi su propustili rođenje djeteta, političke izbore, no svi se slažu da je najteže

kada se dogodi neka tragedija, a oni su daleko na moru, ili zakazati termin kod liječnika, pogotovo jer ih je na otoku malo i za vrijeme *užbe* uvijek su svi termini popunjeni. Sve se pomno mora organizirati „u tih pet dana kada su ribari doma”, a ponekad i u to vrijeme oni rade, ako odlaze u *škvier* ili moraju *krpati mrižu*. Upravo zbog tih razloga, kada se govori o kaljskim ribarima, govori se o čitavom mjestu.

Kali su još specifične jer, po kazivanjima, „nema kuće u Kalima koja nema kalendar s mjesečevim mijenama” (A.). Osim toga, ne prođe jedan dan u Kalima da se ne raspravlja o ribi. Za vrijeme cijelog mog boravka u Kalima nije bilo ni dana ni prigode da se nije raspravljalo o nekoj ribarskoj temi i da na kraju svaki razgovor nije završio s ribom. Ne pričaju o tome samo ribari, već i njihove žene i djeca pa čak i *furešti* koji već godinama ne žive tamo, ljudi svih profila, zanimanja i socijalnih statusa. U njihov svakodnevni govor ušli su i neki stari ribarski termini pa se tako najčešće upotrebljavaju glagoli za radnje koje se odvijaju na brodu, poput zapovijedi *mola* (pusti), *štivaj* (*štivaju*, slažu se kašete na brodu) ili se količina i vrijednosti računaju u mjerama za ribu – *vagun* (10 tona) ili *kašeta* (oko 6-8 kila).

Kada se stvarno upozna neobičan način života svih njenih stanovnika podređen ribarima koji su tako oduvijek živjeli, zaista se može reći da je život svih Kaljana poput kulturne prakse koju „obavljaju” od davnina. Upravo je to što su od ribarstva stvorili kulturu, specifično jedino za to malo ribarsko mjesto.

U danim primjerima htjela sam naglasiti ulogu ribarstva u stvaranju lokalnog identiteta te kako ono postaje dijelom nematerijalne kulturne baštine, ako uzmemo Maroevićevu (2004: 33) definiciju da je baština „naslijeđeni skup vrijednosti što su ljudima ostavili njihovi preci, neovisno o vlastitom htijenju, koja čini jedan od temelja kulturnih posebnosti različitih društvenih grupa.”

2.3.2. Vjerovanja i običaji

Kako bi današnji način života i „Kualjske ribarske noći” koje ga uprizoruju potkrijepili nekim povijesnim i kulturnim činjenicama da bismo ga mogli prikazati kao dio lokalne tradicije spomenut ćemo neke običaje i praznovjerne radnje ribara koji su rezultat vjerovanja u nadnaravne sile bez stvarnih kauzalnih dokaza, od kojih su se mnogi sačuvali do današnjih dana. Oni su važni za identificiranje kulturne baštine neke lokalne zajednice čime formiraju i njezin kulturni identitet. Najveći dio nematerijalne baštine čine upravo

„[...] običaji i vjerovanja, kultura stanovanja i ophođenja među ljudima, kultura ponašanja, odijevanja i prehrane i niz drugih odlika i osobina društvenog života sa širokom skalom raznolikosti i primjene, ali i niz djelatnosti koje su u neposrednijoj vezi s materijalnom kulturom [...]” (Maroević, 2004:92),

u ovom slučaju s ribarstvom.

Kao osnovu za ispitivanje o ribarskom praznovjerju kod kazivača, koristilo mi je istraživanje Jasenke Lulić Štorić (2014).

„Veza čovjeka i prirode u seoskoj tradicijskoj kulturi je vrlo velika pa tako i na zadarskim otocima i priobalju. On nastoji maksimalno iskoristiti sve prirodne resurse te tako razvija različite praktične vještine. Unatoč svom trudu i vještini uspjeh njegova rada nije pouzdan zbog različitih nepredvidivih okolnosti. Ribanje je posebno izloženo takvoj nesigurnosti koju ribar nastoji izbjeći i tako si osigurati što bolji ulov. Dobar ishod se, prema njegovom mišljenju, može osigurati izbjegavanjem ili vršenjem određenih (magijskih) radnji.” (Lulić Štorić, 2014: 111).

Iako većina današnjih ribara po pravilu nije praznovjerna, u slučaju lošeg ulova ili nesreće na moru često, iz šale, to znaju pripisati upravo nekim „magijskim” silama.

I danas se neki stariji ribari prekriže i mole Boga prilikom krpanja mreže kako bi ulov bio što uspješniji, a nakon krpanja ispijaju vino, no neke norme su se izgubile ili nisu poznate mojim kazivačima, poput običaja da se vino prolije potom naredi gospodar da donese novo. S druge strane, mnogi ribari, čak i oni mlađi, pridržavaju se običaja da se petkom i utorkom ne ide *na ribe*. To objašnjava praznovjerje koje ima svoje korijene u kršćanskom vjerovanju da je petak dan muke Isusove, dok za utorak u istraživanju nije ništa zabilježeno niti je mojim kazivačima razlog tomu bio poznat. Kod kaljskih ribara još postoji vjerovanje da se od njih ne smije naručiti riba prije nego što pođu *na ribe* jer to uzrokuje slab ulov. Premda se stariji stanovnici sjećaju da se prije, prilikom odlaska na brod, nije smjelo pomesti kuću kako se „ne bi pomela sreća”, danas više u to ne vjeruju.

„U Kalima na otoku Ugljanu, se, prema kazivanju Rajka Kolege (r. 1919.), sumnjalo na nekoliko žena da su *štrige*. Ribar bi znao u pravcu *štrige* *zahititi šaku soli*. Sol je, inače, prema dosta raširenom vjerovanju jedno od apotropejskih sredstava kojima se udaljuju zle sile [...] Vidov Joso (r. 1912.) iz Kali je ispričao kako je na mulu¹⁹ bila

---

¹⁹ Moji kazivači objasnili su kako se ovdje ne radi o mulu općenito, već o obalnom dijelu mjesta zvanom Mul.

jedna žena koju su smatrali *štrigom* pa bi joj uvijek davali ribu na povratku s ribanja vjerujući da će tako umanjiti njen opasni utjecaj na ishod ribanja. Kad su došli motori već su izdaleka ugasili motor da ih ona ne čuje da se vraćaju s riba.”

Više se ne vjeruje u *štrige*, ali moji kazivači su spomenuli kako jednu ženu iz zadruga koja dolazi u provjeru zovu *štrigom* jer „na kigod brod je pošla, niko ni lovi.” U prošlosti se čaranje *štriga* riješavalo bacanjem soli, a kazivač S. spomenuo je kako njegov kapetan i danas zna „posliti more” ako par dana za redom ništa ne ulove. Slična vjerovanja zabilježila je i Lulić Štorić (2014: 120):

„Kad se krenulo na ribe trebalo se krenuti *za suncem*, uzeti šaku soli, ne pogledati u nju već je samo baciti za sobom, kako je rekao Lovre Kolega iz Kali na otoku Ugljanu (r. 1920.). Sol štiti od truljenja te je stoga postala i sredstvo obrane od zla. Slavko Kolega (r. 1927.) je naglasio da bi kad su ribari *partili* gospodar broda, s broda bacio šaku soli. Također bi tri kamena promjera nekoliko centimetara stavio na provu i to je predstavljalo sveto trojstvo.”

U većini primorskih mjesta vjeruje se da žena na brodu donosi nesreću, no kako su Kaljke većinom udane za ribare, u Kalima takvo vjerovanje nije uobičajeno, štoviše, vjeruje se da „ako se [žena] popišua na mrižu, bit će dobar škur.” To je možda moderna verzija praznovjera nastala iz onog da će ulov biti velik ako ribar provuće mrežu kroz jednu nogavicu (Lulić Štorić, 2014: 126). Još u vrijeme gajeta, mnoge žene odlazile su s muževima na *ribarski vijaz* i nerijetko pomagale vući brod na kopno ili veslati u vrijeme neke nevere. No, kazivačica V. otkrila je i dobru stranu u tome jer su tako stjecale nova prijateljstva na drugim otocima i mjestima koja su opstala sve do danas. Vjerovanje da se u slučaju slabog lova ili nesreća, *pegula*, vrati doma, *razarmua* brod pa ponovno za dva dana krene na ribe, danas je nezamislivo jer se pokušava iskoristiti svaki dan za ribolov.

Neka vjerovanja poznata i u drugim segmentima života, prisutna su i među ribarima kao kada se pri odlasku na ribe ugleda zec koji se smatra srećonošom, no ako se ista životinja spominje, to pak donosi nesreću.. Neki smatraju da dupin donosi nesreću, no to je više zato što oni rasparaju mrežu, nego što je praznovjerje.

Osim općepoznatog vjerovanja da je nesreća ako se ribaru kaže „sretan put” umjesto „mirno more”, Kaljani vjeruju i da se ribara nikada ne smije pitati kamo ide, ako se zna da kreće na ribe. To praznovjerje su ujedno i moji kazivači najviše puta spomenuli. U slučaju da

ga netko pita kamo ide, ribar to smatra lošim predznakom te se vraća kući pa ponovno izlazi, no do broda ide različitim putem od onog kojim je prvi put namjeravao proći. Svi kazivači spomenuli su ribara koji u to zaista vjeruje te se cijelo selo uvijek s njime šali pa kad ga vide, uvijek ga pitaju kamo ide, samo kako bi se on vratio pa ponovno krenuo od kuće.

Neka vjerovanja, kako objašnjava Lulić Štorić (2004: 128), zapravo su

„strah od drugoga tj. od onoga koji je na drugom brodu ili je iz drugog mjesta izrasta iz nepovjerenja u onog [...] s kim se ne dijeli zajednička korist. Ovakvo shvaćanje pokazuje da koheziju unutar grupe u ovom slučaju održava velika međuzavisnost ribara prvenstveno zbog teških uvjeta samog ribanja”,

a prije su se očitovala u tome da se ništa ne smije tražiti od drugog broda. Danas također neki ribari susprežu od posuđivanja ulja i soli od drugih brodova. Strah od drugoga više se primijeti u „zataškivanju” mjesta gdje ima ribe, odnosno ne javljanju na mobitel određenim ljudima kako im ne bi morali otkriti mjesto gdje će loviti, ako vjeruju da će ulov biti velik²⁰.

Unatoč tome što su mojim kazivačima poznata vjerovanja, koje je spomenula Lulić Štorić (2004), da su svađa i zviždanje²¹ na brodu te čuđenje dobrom ulovu nosioci nesreće, iz kazivanja sam zaključila kako ona više nisu prisutna. Kao nastavak tih vjerovanja moglo bi se uzeti mišljenje većine da se ribar uvijek mora žaliti na ulov te da mu nikad ne smije biti dovoljan.

Mnoge praznovjerne radnje danas većina ribara ne shvaća ozbiljno, ali ono u što se još donekle uzdaju su etno-klimatska znanja naučena od očeva i djedova. Tako je kazivač F. spomenuo uzrečicu koju se sjeća da je govorio njegov djed: „jena pina, jeduan vagun“ sa značenjem ako se more zapjeni na jednom mjestu od skakanja riba, ulovit će se 10 tona ribe, ako se zapjeni na dva mjesta, 20 tona i tako dalje. Kada bi ih uhvatila magla, znali su zasvirati volujski rog²². Od nekih drugih tradicionalnih prognoziiranja vremena, kazivači su se jedino uspjeli sjetiti onih svima poznatih koje predviđaju loše vrijeme – crveno nebo, zvijezde koje se ne vide i slično. *Veliki* ribari ipak se više pouzdaju u znanstveno dokazana meteorološka istraživanja i instrumente, nego u stara znanja.

---

²⁰ Suradnja između dva kapetana u smislu „odavanja pozicije ribe” Kaljani nazivaju *kusierba*, a u poglavlju 3.3. ovog rada pomnije ćemo objasniti značenje tog pojma.

²¹ Smatralo se da se zviždanjem dozivaju dupini. Rajko Kolega iz Kali (r. 1919.) je spomenuo da bi se osobi koja bi *svirila* reklo *to ti u govna zahiti*. (Lulić Štorić, 2004: 122-123).

²² Danas se *rozi* koriste jedino u nastupima „Tovareće mužike“ iz Sali s Dugog otoka koji *rozima*, željeznim peglama i drugim sličnim „instrumentima”, u ribarskoj odjeći izvode *batarelu* – skup nasumičnih zvukova s ciljem stvaranja buke.

Trebalo bi još spomenuti *Kualjsku dražbu ribe* koja se održavala prije više od 80 godina. U posljednje vrijeme, u europskim zemljama potiče se financiranje takvih dražbi pa su one drugdje rasprostranjene poput ribarnica, no u Kalima su ostale samo u sjećanjima nekih kazivača: „Trgovci bi na uho dražitelju šapćali cijenu, a un je produaje onom ki nuajviše ponudi. Ribari bi beštimali cilo vrime dok bi se dražbua održavuala“ (D.) ili bi molili zaštitnika sv. Lovru²³ da se riba što bolje proda.

---

²³ Za sv. Lovru, 10. kolovoza, svećenik blagoslovi sve kaljske brodove za zaštitu te kako bi ostvarili velik ulov.

3. EKONOMSKO-ANTROPOLOŠKI PRISTUP

Antropologija mora (ili maritimna antropologija) najčešće se bavi istraživanjem sljedećih tema: modernim ribarstvom, životom na brodu i prapovijesnim počecima života na moru (Acheson, 1981). Naravno, te tri teme su nerazdvojive, one su povezane te ovise jedna o drugoj. Ovaj rad najviše će se osvrnuti na antropološki pogled na moderno ribarstvo, ribarstvo koje je danas (kao i ranije) glavna gospodarska grana mjesta Kali, ali koje nije odvojeno od svojih povijesnih početaka i tradicionalnih aktivnosti niti od antropoloških značajki života na moru jer su ribari svakodnevno na svojim plovilima te im je pučina drugi dom (gdje nerijetko borave više nego na kopnu).

Najviše studija na temu mora i ribe, odnosi se na broj i karakteristike ribljih vrsta, ribolovnih alata i slično, a vrlo malo njih istražuje osobe koje su za ribolov najpotrebnije – ribare. Malo pozornosti pridaje se njihovim kulturnim vrijednostima, obliku organizacije, zajednici u kojoj žive ili rade, njihovom znanju i iskustvu za potrebe drugih istraživanja.

Prema Achesonu (1981: 275) mnogi antropolozi smatraju kako antropologija mora nema nikakve teorijske pozadine te time nije dala neki veliki doprinos antropologiji općenito. On opovrgava mišljenje većine te zaključuje kako je antropologija ribarstva, unatoč tome, zapravo značajno doprinijela znanosti, najviše radovima iz područja ekonomije koji su istraživali zajednice ili pojedince čiji glavni prihod dolazi iz sektora ribarstva, odnosno marikulture. Istraživani su uvijek bili upravo oni koji za život zarađuju iz mora i na moru – oni koji su direktno povezani s morem i ribarstvom, a rijetko na pojedince koji više vremena provode na obali makar žive u ribarskim zajednicama. Budući da Kaljani žive od ribe, da se sva velika i mala životna događanja okreću oko ribe, kako je već spomenuto, ovaj rad uključit će i onaj dio zajednice koji se nalazi na kopnu (u ovom slučaju otoku) jer su i oni, iako miljama udaljeni i, iako se možda istim ne bave, čvrsto vezani uz ribarstvo. I ribari i oni koji ih čekaju na kopnu, baš zbog svog specifičnog načina života, zajedno stvaraju identitet ovog malog ribarskog mjesta.

3.1. Ribarska zajednica

Mnogo istraživačkih radova različitih tema proučava život zajednice u kojima se većina, ili pak tek nekolicina, pripadnika bavi ribarstvom. Takvi radovi mogu se svrstati u etnološke, arheološke, lingvističke ili sociološke, dok im je jedino zajedničko obilježje more, odnosno ribarstvo (Acheson, 1981: 275). Kako bismo shvatili zajednicu u cijelosti, u njeno

istraživanje potrebno je uključiti i kulturu njenih stanovnika u lokalnom i povijesnom kontekstu (Clay i Olson po Creed, 2008: 147). Drugim riječima, isti autori tvrde da i sami ribari identificiraju svoju zajednicu ne samo s brojem brodova, obrta, brojem ribara, alata koje posjeduju i sličnim podacima, nego i kroz nedostatak organizacija koje ih podržavaju, razvijenost infrastrukture, turizam i kulturu (2008: 147).

Uzimajući u obzir samo ribarstvo, seoska zajednica ovog „mjesto ribara“ može se smatrati homogenom jer se razlika između *malih* i *velikih* ribara, između onih koji imaju vlastite alate i brodove i onih koji samo rade na tuđima, nikada nije naglašavala. Ekonomski status njima nije predstavljao nešto zbog čega bi se razlikovali, jedino važno bilo je jesi li ribar ili ne. Začudujući podatak je i da na kaljskim brodovima ima mnogo ribara sa završenom višom školom, čak i s fakultetom, neki su i druge struke, a na upit zašto su odlučili biti ribari, kada znamo da je to izuzetno zahtjevan i težak posao, a plaće nisu velike, najčešći odgovori bili su: „to mi je u fameji“ i „ako si iz Kali moraš biti ribar.“ I drugi otočani i stanovnici obližnjih mjesta i gradova potvrdit će da su Kaljani ponosni što su ribari te da je u tom mjestu to privilegija. A, upravo te dvije karakteristike čine ih drugačijima od svih drugih ribarskih zajednica naše obale. Ipak, uzimajući u obzir odnos prema promjenama i tehnološkim inovacijama te njihovoj uporabi, u čemu su Kaljani u ribarskom sektoru bili pioniri, ne možemo isključiti da su dio heterogene zajednice (Šantek, 2000: 141). Ne trebamo odbaciti niti jednu od te dvije tvrdnje jer, iako među samim ribarima nije postojala pretjerana stratifikacija, ili je ona uspješno bila prekrivena lokalnim ponosom zajedničkim svim ribarima, a Kaljani su skupina s izrazito intenzivnim društvenim odnosima i znakovima pripadnosti koji razlikuju sebe od drugih – *fureštih*, (čak i od drugih otočana) i tu razliku naglašavaju, zbog poticanja gospodarskih inovacija i promjena te ekonomskih veza s cijelim svijetom postoje argumenti i za heterogeni pristup.

Mnogi Kaljani odlazili su u vode Pacifika, Mikronezije, Australije i Paname u potrazi za boljom zaradom gdje su svojim tradicionalnim znanjima i iskustvima unaprjeđivali gospodarstvo stranih država, ali i vlastite, osobito otočno gospodarstvo. Upravo zbog tih snažnih i dugogodišnjih ekonomskih i gospodarskih veza te otvorene komunikacije s ostatkom svijeta, ovu zajednicu mogli bismo smatrati *otvorenog* tipa²⁴, no ipak, ona je nastala prije oblikovanja svjetskog ekonomskog sustava, razvila je vlastitu tradiciju te se i kulturno

---

²⁴ Po Wolfu, *otvorenu* seljačku zajednicu stvorio je širi svijet zbog potrebe za radnom snagom, dok su one *zatvorene* tipa nastale prije oblikovanja svjetskog ekonomskog sustava te imaju svoju vlastitu tradiciju (Šantek, 2000: 139) što se nije pokazalo istinitom tvrdnjom za istraživanu zajednicu u ovom radu.

razlikuje od ostatka regije pa i šireg društva. Stoga je teško definirati tip zajednice po Wolfovoj podjeli, što dokazuje i slučaj Creskih ribara (Šantek, 2000: 139), iako jedni od drugih razlikuju, od geografskog položaja, povijesti, do načina ribolova i upotrebe ribarskih alata.

Mnogi ekonomski antropolozi uočili su da se „seoske zajednice sve manje razlikuju od zajednica koje ih okružuju i sve više postaju ovisnima o širem društvu“ (Šantek, 2000: 143), no to se ne može smatrati i za Kaljane jer su ekonomski samostalni, a unatoč regulativama „viših institucija“ i modernizacijom, kaljski ribari uvijek će biti samostalniji od ostalih jer rade onako kako su višegodišnjim iskustvom usavršili i to prenijeli na druge.

Ribari u Kalima imaju povlašteni društveni status, imaju čak i svoju obalu i „feštu“, iako njihova karijera teško može napredovati i put k materijalnom probitku je dug i riskantan, postati ribarom znači održati mjesnu tradiciju, prenositi znanja i vještine, koje u svijetu svakim danom sve brže nestaju, s generacije na generaciju i tako očuvati vlastiti, ali i identitet cijele zajednice. Ovisnost cijele zajednice o ribarstvu uključuje i njihovo pripadanje ribarskoj tradiciji, što prvenstveno znači pripadanje „jednom običajnom kodeksu koji ima značaj nužnosti i isključivosti“ (Lulić, 1987). Zbog toga, i zbog onoga što smo u radu ranije naveli, pojedinac koji živi u Kalima teško može ignorirati da je pripadnik ribarske zajednice te da je ribarstvo sastavni dio svih dijelova njegova života.

3.2. Predanost ribarstvu i prilagodba takvom načinu života

Ribarske zajednice često su postavljene na margine društva, često ih se zanemaruje i omalovažava. Uzimajući u obzir da su one kao takve također seljačke zajednice, pretpostavlja se da su siromašne i izolirane, teritorijalno odvojene, ali ovisne o urbanim sredinama. Još ako se iste nalaze na otocima, njihova izoliranost se povećava. Ribari su vrlo rijetko tema rasprave javnosti, a njihovi problemi jedva dopiru do javnih tijela (na sreću to se ne odnosi na lokalnu samoupravu u Kalima). Humanističke znanosti često ih definiraju kao supkulturu specifičnih interesa, karakterističnog jezika (ili bolje rečeno idioma), drugačije filozofije i organizacije rada te vlastitim kodeksom ponašanja (Miller, 1979).

More je nesigurno i nepoznato, stalne su mogućnosti kvarova, lošeg vremena i drugih nesreća, a život na brodu je nepredvidiv što zanimanje ribara čini veoma teškim i zahtjevnim. Unatoč tome što neki antropolozi smatraju da su ribari postali industrijski radnici zbog modernizacije ribolova (Šantek, 2000: 143), oni sami sebe nikada neće identificirati kao

„radnike“ već uvijek i u svim slučajevima, jednostavno kao „ribare“. Tako ih vidi i ostatak zajednice. Kako je to sažeto opisao jedan od kazivača: „ribarstvo nije samo zanimanje“ (L.).

Svi ribari su po svojim glavnim karakteristikama jednaki te stvaraju malu zajednicu unutar zajednice ovisne o ribarstvu s istim obilježjima. Od njih se ne očekuje da prate napredak tehnologije, većina njih ne koristi elektronsku poštu kao sredstvo komunikacije, često su za komunikaciju i ugovaranje sastanaka i razgovora odgovorne njihove supruge. Ne možete ih nagovoriti da za isti taj sastanak obuku odijelo jer oni nesvjesno teže tome da ih svi prepoznaju kao fizičke radnike, točnije ribare. Iz istog razloga, nećete pronaći ribara s njegovanim rukama i izglađenim borama, onog koji se štiti od sunca i skriva preplanulu put. Ribari nikada neće susprezati od korištenja psovki jer su one dijelom njihovog običajnog kodeksa i ponašanja. Sve te karakteristike, i mnoge druge, odraz su njihovog ponosa prema onom čime se bave.

Kako naše more obiluje mnogobrojnim vrstama, ovisno o vrsti koja se lovi i mjestu gdje se ulov obavlja, potrebna su znanja o upotrebi različitih ribarskih alata i načina ribolova. Nije dovoljno što je njihov posao sam po sebi mukotrpan, ribari moraju biti spremni prilagoditi se raznim morskim strujama, raznolikom morskom dnu i dubini mora te vrstama koje love – kao što je za primjer dao kazivač M.: „...u Puli je plitko pa treba imati drugačiju mrižu za tamo, ne znaju svi s ovom raditi.“ A, koliko im je ribarenje oduvijek bilo važno, što zbog statusa i ugleda, što zbog preživljavanja, govori i anegdota koje se prisjeća kazivač F.: „[...] pa meni je did dua nekom čoviku cijeli škoj za kaić da more na ribe puojti.“

Prilagoditi se takvom, nepredvidivom, načinu života, napornom fizičkom radu kojeg prate samo par sati sna dnevno, ako i to, višednevnom odsutnošću od kuće, teško je i za njih i njihove obitelji. No, Kaljani se zato smatraju sretnima jer je cijela njihova zajednica navikla na takav način života. Žene su naučile od malena da ribara treba pustiti da odspava, ne zamarati ga dodatnim problemima, pogotovo čim se vrate s riba ili pri samom odlasku na brod, jer su odrastale s ocem, bratom, ujakom ribarom. Zato se za Kaljke zaista može reći da „drže sva 4 kantuna kuće“. Osim same obitelji, cijela zajednica podredila se načinu života ribara. Već smo spomenuli da se sve u selu odvija onda kada su oni doma.

Možda se zbog zakona ribarima ne mogu dati povlastice u smislu većih plaća ili dodatnih nagrada, možda oni ne mogu na godišnji kada žele (jer se vrijeme *užbe* računa kao slobodno vrijeme, iako i tada moraju voditi računa o brodu, biti u *škveru* ili krpati mrežu), možda ne mogu uzeti bolovanje kada žele (po kazivanju kazivača F. „nogu možeš slomiti u

petom mjesecu kad je lovostaj²⁴) i imaju male doprinose od plaće, kaljski ribari su svakako povlašteni. Samim tim zvanjem ribara oni dobijaju visoki društveni status, dobrim ulovom proslave se u cijeloj zajednici i uživaju divljenje svih mještana. A, svojim trudom i teškim radom, znanjem i iskustvom, ponosno brane onu da su Kali „najribarskije mjesto na svijetu“.

3.3. Riba kao glavni izvor prihoda

Kako je mjesto jedino na otoku koje cijelom svojom dužinom i širinom ima prohodne puteve, naseljeno je i sa sjeverne i s južne strane te se na obje strane odvijaju gospodarske djelatnosti. I zbog nadmorske visine i velike naseljenosti, suhe zemlje i otočne izoliranosti, poljodjelstvo je danas jako slabo zastupljeno. Najviše stanovnika bavi se uzgojem maslina, od kojeg u kaljskoj uljari prave ulje, dok drugi u okućnicama pretežito sade krumpir i drugo sezonsko povrće. Obala i more koje okružuju Kali predstavljaju najvažniji prirodni potencijal mjesta i to kao prirodni resurs, osim za ribarstvo, sve više i za unaprijeđenje i razvoj turizma.

Gospodarski razvoj oduvijek se bazirao na ribarstvu i poljoprivredi, što je potvrdio i Alberto Fortis u svom putopisu (1774), brodogradnji i servisiranju brodova te nautičkom turizmu. Preko 50%²⁵ radno sposobnog stanovništva Kali bavi se ribarstvom ili radi u prerađivačkoj industriji, dok je još sigurno 25% zaposleno na drugim pozicijama u sektoru ribarstva (uzgoj, prerada, ulov) ili ima privatni obrt prerade ribe. A, teško je i pronaći neku kaljsku obitelj u kojoj barem jedna osoba, bilo zaposlena ili ne, ne soli, marinira ili suši ribu u slobodno vrijeme. Nezaposlenost je ovdje oko samo 6%²⁶, a općina pripada II. skupini jedinica regionalne samouprave čija vrijednost indeksa razvijenosti iznosi 75-100%, što je za malo otočno mjesto s nedovoljno razvijenim turizmom, mnogo.

Kao jedno od većih i moderno opremljenih pristaništa u županiji, ribarska luka u uvali Vela Lamjana jedna je od gospodarski važnijih luka u Hrvatskoj jer se tamo nalazi i značajno brodoremontno brodogradilište, Nauta Lamjana.

Ribarstvo i marikultura, već stoljećima predstavljaju glavni izvor prihoda te zapošljavaju najveći broj stanovnika Kali, ali i okolnih naselja i gradova. Tako stvaraju trend porasta proizvodnje u smislu prerade i konficioniranja, dovodeći do oplemenjivanja ribe i plodova mora, u čemu leži budućnost ribarstva. Jako je važno da ribarstvo u Kalima nije sezonskog karaktera pa u tom slučaju predstavlja snažan gospodarski potencijal, ne samo mjesta Kali,

---

²⁵ Podatak iz 2011. Državnog zavoda za statistiku, dobiven za potrebe pisanja Lokalne razvojne strategije u ribarstvu.

²⁶ Podatak iz 2016. Iz arhive Općine Kali dobiven u svrhu izrade Lokalne razvojne strategije u ribarstvu.

već i cijelog područja pa i šire. Nažalost, najveći udio ulova bijele ribe (kočarenje, ribolov mrežama potegačama i sl.) namijenjen je izvozu na vanjsko tržište (najviše Italija, Francuska), dok ulov sitne plave ribe predstavlja i sirovinu za konzerve, industriju soljenja i hranu za uzgoj tuna. Ulov, odnosno, uzgoj tune gotovo je u cijelosti namijenjen japanskom tržištu. Uzgoj bijele ribe u zadarskoj županiji čini 65% ukupne količine proizvodnje u Republici Hrvatskoj, a uzgoj tune čini 51%.

U Kalima je stacionirana jedna od najjačih ribarskih flota na Jadranu koja broji čak više od 30 suvremenih brodova od 20 do 40 metara, specijaliziranih za lov plave ribe (srdela, incun i tuna). Ukupan broj aktivnih ribarskih plovila registriranih u Kalima je 44, iako su kazivači napomenuli kako moramo uzeti u obzir da je dosta Kaljana registriralo svoje ribarske obrte i u Zadru gdje žive, a prosječni godišnji ulov oko 8000 tona sitne plave ribe.

Kaljani na plivaricama najčešće love srdelu i incuna koji su prisutni u našem području tijekom cijele godine. No, slično kao i kod nepredvidivih klimatskih promjena, populacija riba bez pravila može opadati i rasti iz mjeseca u mjesec. Iako je ribolov odavna predstavljao siguran i neiscrpljiv izvor hrane, danas, uz veću napućenost i izrabljivanje okoliša (pogotovo mora) postoji mogućnost iscrpljivanja ribljeg fonda. Ulaskom u Europsku uniju, stručnjaci su uveli dvije obustave gospodarstvenog ribolova godišnje koje se odnose na sitnu plavu ribu – u svibnju i prosincu/siječnju, kako bi spriječili nestajanje ribljeg fonda. Kako je većini Kaljana ribarstvo jedini, odnosno stalni, izvor prihoda, ovakve odluke nisu prihvatili s oduševljenjem. Uvođenjem više lovostajnih dana smanjio se i broj *odlazaka na ribe* koji trenutno iznosi 180 dana, ulovne kvote dobile su ograničenje od 10 *vaguna*²⁷ po *škuru*, odnosno manje od 1000 tona godišnje po brodu.

„Ni to loše, sad ima više ribe, ali nama to stvara pritisak. Prije je bilo lakše, loviš koliko loviš i zadovoljan si, a sada stalno razmišljaš o tom broju koji trebaš ispuniti. Pa dođe kraj miseca, a ti si blizu 10 i onda ti je muka jer znaš da možeš još, ali nemaš kada. A kad se dogodi da uloviš preko, a škur još ni gotov, poludiš jer ti ne duadu na ribe. Ma, dobro je to samo da ne minjaju svako malo te brojeve, o toga izlulaviš.“ (F.)

Opet, svi se slažu da je od svih drugih problema s kojima se svakodnevno susreću, od pada cijene ribe, novih neusklađenih zakona, neuobičajenog radnog vremena i napornog radnog dana, to jedan od najmanjih njihovih problema.

---

²⁷ U nekim mjestima naše obale *vagun* je mjera ekvivalentna težini od 10 tona.

Još od početaka ribarstva u Kalima prerada ribe soljenjem skriveni je izvor prihoda većine kaljskih obitelji. Ranije su sol sami vadili iz mora, a glavni razlog su bile nepovoljne cijene i nepovezanost s kopnom. Danas se sol, potrebna kao i led za očuvanje ribe, kupuje na veliko jer je ekonomski isplativije. U Kalima postoji desetak malih ribarskih obrta od kojih su najpoznatiji „Šišmar“ i „Moćun“ koji se bave tradicionalnim načinom prerade sitne plave ribe – soljenjem, većinom inćuna. Osim slanih, većina kaljskih obitelji priprema i marinirane. Drugi proizvod na koji su iznimno ponosni te tvrde da se „ne more pronajti ni u jednom brudetu nego u našem“ (L.), je tradicionalna suha riba. Od tradicionalnih jela tu su *kualjski brudet*, poseban jer se priprema s krumpirom i najčešće od rošpe te stari *kualjski karamun o sipe* koji se priprema jedino još u tom mjestu na cijelom otoku, a možda i na cijeloj obali. Najveći problem kod promocije tih tradicionalnih i jednostavnih proizvoda su manjak inovativnosti i poduzetništva, nedostatak *brenda*, ali i loši uvjeti rada, nedostatak znanja, a često i dotrajala oprema.

Od 16. stoljeća je za potrebe soljenja, čuvanja i prenošenja ribe bio veoma razvijen i bačvarki obrt. On se u Kalima zadržao sve do nedavno dok nije umro i posljednji izrađivač *barila*, djed jednog od kazivača. Kako se F. prisjeća:

„Zvali su ga bačvar, tako mi i oca zovu, po njemu. Pravi je svakakove bačve, i duan duanas u radioni naiđem na neke stare dijelove i njegove alate. Uglavnom su to bile bačve za vino, pravi ih je i za «Maraschino» jedno vrijeme, ali tražili su ga da napravi i *barile* da mogu ljudi solit.“

Unatoč tome što ribarstvo čini veliki udio u dohotku otočnog stanovništva, prosječne plaće za sektor ribarstva manje su od prosječnih neto plaća Hrvatskoj. Zarada za cijeli sektor stalno se smanjuje, osim kada se radi o izvozu jer najmanje lokalne ribe ostaje u Hrvatskoj. Hrvati loše stoje na ljestvici potrošnje ribljih proizvoda premda smo jedni od najbogatijih gledajući na veličinu prirodnog resursa kojeg imamo – more, no u Kalima nije takav slučaj. Ovdje se riba jede i za doručak i ručak i večeru pa i za *marindu*. Hladnjače su uvijek pune ribe jer svaka obitelj broji najmanje jednog ili dva ribara koji mali dio ulova uvijek donesu kući, a oni koji nisu iz ribarske obitelji, ribu dobiju u luci pri iskrcaju. Možda je takav način primanja i davanja ulova nezakonit, no kod Kaljana je to već uhodan proces koji se prakticira stoljećima. O takvom načinu dobivanja ribe govori i sjećanje kazivača S. koji napominje da u Kalima nije bio slučaj da su do ribe mogli doći samo imućniji: „Uvik si znua nekoga iz gruada ili iz drugih mesta pa bi i njimi dua ribu. Nismo nika bili škrti. Nekad bi je i produava, ka' je baš bilo gusto, ali većinom smo je dilili, ka' i sa'.“ Već spomenuta dražba ribe, u Kalima nije

predstavljala alternativnu prodaju ribe u smislu mogućnosti da je kupe i siromašniji, ona je, po prikupljenim kazivanjima, bila više kao običaj okupljanja ribara i drugih otočana koji su svakodnevni posao pretvorili u neku vrstu zabave. Kaljani će uvijek biti najveći potrošači svoga ulova, iza njih to su drugi otočani, a tek onda potrošači koji od njih kupe ribu, ako ne računamo proizvod koji odlazi u izvoz, odnosno kvotu koju su dužni dati za prerađivačke obrte i zadruge, već dio koji love za sebe. To je vjerojatno tako jer na ribu gledaju kao na vlastiti rad i trud koji nema cijenu te je žele podijeliti drugima jer je smatraju običnim, svakodnevnim jelom što potvrđuje i podatak da se riba rijetko spremala za „pir“ jer „ne dolikuje da se spremi za tako svečan čin“ (Lulić, 1987: 175). Osim toga, iz kazivanja se vidi da Kaljani znaju da ribe u Kalima ima puno, da će je uvijek biti na stolu, što zapravo odskače od rezultata da je potrošnja ribe u Hrvatskoj po glavi stanovnika ispod prosjeka, no svi će se oni složiti s tvrdnjom mog kazivača S. kako pri tom ispitivanju „nisu sigurno uzeli u obzir naše mesto [kroz šalu].“

Uzimajući u obzir sve do sad navedeno, povijesne podatke te kazivanja sadašnjih ribara, s oprezom bismo mogli zaključiti da kaljski ribari pripadaju mješovitom tipu privređivanja. Vojnović (1995: 8) razlikuje privređivanje u kojem je proizvođač ujedno i potrošač te ono u kojem proizvođač proizvodi za prodaju – prirodni i robni tip privređivanja. Onaj treći, kojem bi mogla pripadati i zajednica istraživana u ovom radu, je mješoviti tip u kojem potrošač proizvodi za sebe, ali i za prodaju. Ovdje se smatra da je primarna proizvodnja za vlastite potrebe, a tek je višak ulova onaj koji se prodaje. Budući da u Kalima oduvijek postoje oni koji love za sebe, a u potrebi za novcem, višak prodaju; oni koji love za druge, a višak uzimaju sebi; pa čak i oni koji love samo za sebe i samo za prodaju, što također ovisi i o tipu ribolova kojim se bave (*mali* ili *veliki*) teško je sa sigurnošću odrediti oblik privređivanja na taj način. Zato ćemo zaključiti da ova seoska zajednica ne pripada prirodnom niti robnom tipu privređivanja.

Još jedna zanimljivost karakteristična za način privređivanja u Kalima je pojam *kusierbe* – zajednice više brodova koji dijele ukupni ulov na jednake dijelove. Kako je Skok u svom Etimologijskom rječniku (1972) spomenuo, taj izraz i način poslovanja više se gotovo nigdje ne koriste, ali u Kalima se ipak zadržao. Prije su se takve zajednice poticale, no danas, kada ima sve više brodovlasničkih poduzeća koji imaju čak i po par brodova, po riječima kazivača, to je jednostavno neisplativo. No, za vrijeme *tunuare*, plivaričari ulaze u *kusierbu* za veća poduzeća uzgajivača (poput Kali tune) što znači da se ulov tune svakog broda zbraja, a sveukupno zarađeni novac dijeli na jednake dijelove svim brodovima. Osim podjele zarade,

dijele se i ribolovni alati, ako jedan brod, na primjer, raspara mrežu, drugi iz *kusierbe* mu priskače u pomoć.

Rijetko gdje u Hrvatskoj mladi ostaju živjeti na otocima i u selima, demografska situacija ruralnih područja sve je lošija, a energija mladih i dječja igra na našim otocima još gdje gdje su prisutni. Škole i ulice postaju praznije, a mlade obitelji migriraju u urbana, ili barem manje izolirana, područja u potrazi za poslom i većim standardom života. No, Kaljani su koliko koliko svoje stanovništvo uspjeli zadržati na otoku, vezujući ga za djelatnost koja im je „u krvi od malih nogu“ – ribarstvo. Osim mladih, veliki problem je i nezaposlenost ozlijeđenih ribara. U Kalima oni, zajedno s umirovljenicima pomažu u krpanju mreža, čime zarade dnevnicu dovoljnu za solidan način života. Premda ribarski sektor ne može utjecati na cijene proizvoda niti na njihovu ponudu i potražnju pa je pak zanimljivo da sami ribari ne vjeruju u poboljšanje uvjeta ribarstva u budućnosti niti povećanju prihoda, a život njihovih obitelji pa i dobrobit cijele zajednice, ovise doslovno samo o njihovoj sreći, oni od tog posla ne namjeravaju odustati, barem „dokle god mogu stajati na nogama i raditi“ jer kako sami kažu ono je njihov život.

4. RIBARSTVO KAO KULTURNI IDENTITET MJESTA

Kali i riba postaju sinonimi što se može smatrati najjačim identitetskim i diferencirajućim obilježjem lokalne zajednice. Rihtman-Auguštin (1979: 16) opisala je značenje identiteta kao:

„[...] slaganje pojedinca sa svojom prirodnom, društvenom i kulturnom okolinom ili kao njegovo uklapanje u te sredine — onda etnološko istraživanje identiteta ima velike šanse, jer se sklad među pojedincem i okolinom ne postiže samo ravnotežom društvenih odnosa nego i podudaranjem objektivacija ljudskih odnosa — kulture i običaja, s jedne strane, ali i vrednota kao poželjnih ciljeva i načina akcije.”

Govoreći o kulturnoj dimenziji identiteta, ona uključuje zajednička pravila ponašanja i norme, a gotovo uvijek odgovara zajedničkim ciljevima i vrijednostima, što smo iz kazivanja mogli zaključiti da mala ribarska zajednica mjesta Kali to i potvrđuje.

4.1. Lokalni identitet

Osjećaj lokalnog identiteta veoma je važan jer doprinosi društvenom kapitalu, a posebno uzajamnom povjerenju unutar cijele zajednice. U ovom konkretnom primjeru ribarstvo, osim društvenom, doprinosi i ekonomski te kulturnom kapitalu koje je opisao Bourdieu. On je često izraženiji u homogenim područjima gdje ljudi dijele snažniji osjećaj zajedničkog identiteta. Ne temelji se toliko na razmišljanju o tome „što nam je zajedničko“, nego na tome „koji su naši zajednički izazovi“ ili „što je to što nas čini drukčijima od drugih“ ili na kombinaciji tih dvaju elementa. Također, često sadrži izraženu komponentu lokalnog ponosa. Jačanje „osjećaja pripadnosti“ i razvijanje tog osjećaja mogu biti izrazito važna motivacija i pozitivan poticaj za daljnji razvoj nekog područja.

Lokalni identitet može se shvatiti kao motiv onih koji ga stvaraju. U urbanim područjima to su često političari ili politička elita. U manjim, pretežno ruralnim sredinama, oni koji inzistiraju na izgradnji lokalnog identiteta motivirani su zapravo na ekonomskoj razini, na unapređenju ili stvaranju nove ponude i potražnje. Stvaranjem identiteta povećava se mogućnost *brendiranja* lokalnih proizvoda i aktivnosti, u ovom slučaju ribe i ribarstva. Postizanje lokalnog identiteta gotovo uvijek počinje od neke kulturne manifestacije koja postaje prepoznatljiva upravo za to područje. Za Kali su to ribarske noći. S druge strane, ribarske noći se ne bi razvile da se Kaljani već nisu identificirali s ribarstvom. U tom slučaju, identitet je glavni pokretač, a njegovo osnaživanje i stvaranje prepoznatljivosti glavni ciljevi koje zajednica želi postići. Želja da „svi čuju za naše malo mesto“ (V.) teško bi se mogla

realizirati da mještani Kali nemaju snažno ekonomsko i gospodarsko zaleđe koje je u stalnom napretku i razvoju. Isto tako, važna je i tradicija koja u ovom primjeru, kao što je opisano, stvara autentičnost mjesta čijom kombinacijom konstruiramo i nadograđujemo identitet (Carbonell, 2012: 14). Ono što je važno napomenuti, prilikom konstruiranja identiteta neke zajednice, moguć je izravan antropološki pristup prilikom istraživanja iste.

4.2. Turistifikacija ribarstva – kad kultura postane baština

Iako smatrane ruralnim dijelom obale, Kali donekle imaju oblik tradicionalnog otočnog dalmatinskog naselja urbanih značajki. Kao što je već spomenuto, Kali imaju iskrcajnu luku, remontno brodogradilište, dvije ribarske zadruge i dva uzgajališta s pogonom, ali upravo nedostatak veće industrije i prometa čini ih, kao i ostale otočne lokalitete, privlačnim turističkim odredištem. Iako slove kao neuređene u odnosu na susjedna mjesta, Kali mogu razviti snažan potencijal za razvoj turizma osnovanog na „suncu i moru“, sportskom turizmu, nautičkom i ribolovnom, ali najvažnije na onom što će naglasiti autentičnost tog mjesta – *pesca turizmu*.

Lokalna samouprava prepoznala je važnost turizma koji pridonosi diversifikaciji bilo gospodarstva, bilo kulture, a prirodno i kulturno bogatstvo predstavljaju snažan potencijal. Razvoju turizma također nikako ne odmažu promjene uvjeta u ribarstvu (kvote, obustava ribolovnih aktivnosti i slično). Smatra se, međutim, da u Kalima nema dovoljno znanja ni iskustva u turizmu ni potrebne infrastrukture za njegov razvoj te ljudi koji bi se njime bavili. Uz primarnu orijentaciju na ribarstvo i marikulturu, a potom na brodogradnju te u određenoj mjeri i na poljoprivredu, interes za razvojem turizma u općini Kali javlja se tek u proteklih pet do deset godina. Rijetko koji Kaljanin je prije bio zainteresiran za turizam te su pružali otpor razvoju ugostiteljske djelatnosti i turistima općenito. Iako svjesni da je u njihovom selu turizam slabije razvijen nego na ostatku otoka²⁸, nedostatak istog pokušavali su prekriti naglašavanjem da „jedino od ribarstva možeš preživjeti u Kalima“ (P.). Često su se od mještana čule rečenice poput „ki turizam, mi smo poznati samo po ribami“ (M.) ili “[...] ko' nuas u Kalimi ti nema baš kruva o turizma, i ono ča je turistima zanimljivo ima veze s ribom, riba donosi šoldi.“ (A.). Upravo po potonjoj rečenici, što su više puto o njoj razmišljali, postajali su svjesniji da je zaista riba ono što ih obilježava i ono što mogu ponuditi drugima te su počeli primjećivati da je ona glavni faktor njihova preživljavanja i daljnjeg razvitka, ne samo u prehrambenom i ribolovnom smislu, jer sve je povezano s njom, i tradicija i kultura

---

²⁸ Vidi Dodatak, Prilog II, Tablica 2.

življenja. Dakle, možemo zaključiti da glavne odrednice razvoja turizma, na ovom primjeru, moraju uključiti ribarstvo u turističku ponudu, a turiste uključiti u djelatnost ribarstva (*pesca turizam*). Trenutna situacija, nažalost ne ide u tom smjeru – gospodarski sektor u ribarstvu slabo je uključen u turističku ponudu, uz iznimku ribarske zadruge Ribarska sloga.

Svi kazivači složili su se da je situacija prije bila puno bolja. Naime, turizam se u Kalima počeo razvijati 50-ih godina kada je u plovidbu puštena poznata „Kualjska bracera“ (ribarska brodica), prva takva na Jadranu, no tu je i stao. Kazivač P. prisjeća se: „U 8 dana vidili bi kako mi ribari živimo. Jili su ono što smo pred njimi ćapali, uz gitaru i pismu“. Kali su zbog toga posjećivali Šveđani, Francuzi i Švicarci preko agencije Putnik iz Zadra. Agencija više ne postoji, a 1966. *bracera* je stradala u naletu juga. Danas do Kornata plove suvremeni brodovi, kreću iz Zadra, a na njima se ne mogu doživjeti isti običaji.

Zbog potrebe za novim prihodima, sve većem razvoju turizma na cijelom otoku, mogli bismo reći i zbog sve veće promocije Hrvatske na turističkom tržištu, većina lokalnog stanovništva postala je svjesna da bi ulaganje u razvoj turizma i povezivanje turističkih usluga s ostalim gospodarskim granama – posebno ribarstvom, ali i maslinarstvom, promijenile perspektivu mladih u potencijale hrvatskih otoka što bi ih možda motiviralo na ostanak, ali i privuklo turiste. A, upravo ono što može razlikovati Kali od drugih naših destinacija i dati mu autentičnost je kultura življenja.

Glavna događanja i život mještana odvijaju se na dva mjesta prirodno zaštićene lučice Mul i prirodne uvale Batalaža, povezane šetalištima Tratica i Artina. Oni su danas poveznica s drugim dijelovima mjesta te glavna osnova za razvoj, osobito turističkih aktivnosti. U tim centralnim dijelovima mjesta oduvijek se i organizira tradicionalna *Tunuara*. Na taj način turizam je kao moderni fenomen zauzeo područje koje se još uvijek koristi za obavljanje tradicionalnih aktivnosti – ribolova, krpanja, soljenja, istezanja i *kalafatanja* brodova, što mjestu daje posebnu atmosferu, a turistu poseban doživljaj. Autentično ribarsko naselje zadržalo je svoj tradicionalni duh upravo zbog tih aktivnosti koje se ne skrivaju u drugim objektima daleko od pogleda turista, zbog mreže i alata koji se ne sklanjaju s rive i brodova prije sezone, a zbog toga čak i miris ribe, svježe ili pečene ostaje u zraku nad tim ribarskim mjestom. Kali su zato „živi muzej“, s jedne strane one postaju iscenirano mjesto koje privlači turiste, a s druge pak strane, iscenirano je zapravo ono svakodnevno. Ovdje nije slučaj da to svakodnevno postaje umjetno, već su te svakodnevne osnovne aktivnosti toliko jednostavno izložene turistima, bez ikakve zadržke ili srama, čak bismo mogli reći s ponosom, da se čine

isceniranima. Čak i kada govorimo o tradiciji, po nekim teorijama i manjku povijesnih podataka, može se smatrati da je tradicija kaljskog ribarstva umjetno stvorena ili izmišljena, no to ne znači da ona negira značaj za lokalno stanovništvo koje ju je proživjelo i koje tako ne osjeća.

Prilikom turistifikacije neke primarne gospodarske grane moramo uzeti u obzir da se nerijetko događa da kada se turistička djelatnost počinje razvijati ili gospodarstvo i industrija počinju napredovati, (primarni) sektor ribarstva nazaduje. Sa sličnim „problemom“ susrela su se susjedna otočna mjesta Preko i Kukljica u kojima je ribarstvo jednom bila glavna gospodarska grana, a danas su je zamijenili ugostiteljstvo i turizam. Kaljani, specifični po svojoj tvrdoglavoj naravi punoj inata i velikoj volji za rad, nisu dopustili da i njima za „kruh svagdašnji“ pomažu zaraditi turisti i *furešti*, već to nastavljaju vlastitim rukama – ribolovom. Zato su sigurni da se zbog razvoja turizma neće dogoditi da će prevladati nad ribarstvom, da će ribarstvo početi postepeno nestajati jer se to nije dogodilo ni gradnjom velike luke i gospodarskih objekata ni uvođenjem novih regulativa ili smanjenjem prihoda, naprotiv, može ga samo oživjeti. Najvažniji argument je da turizam ovdje nije nužan zbog zarade, već kako bi se postigla prepoznatljivost.

4.3. Ribarstvo kao *brend*

Odnos turizma i baštine najviše se prepoznaje u sve popularnijem obliku turizma – kulturnom turizmu (Carbonell, 2012: 13). Unatoč zatvorenosti i još uvijek nepovjerenju prema turizmu kao potencijalu svoga mjesta, Kaljani ipak imaju želju za stvaranjem snažnog imidža Kali kao „mjesta ribe i ribarenja“. I moji kazivači, ali i svi drugi mještani oduvijek su naglašavali raznolikost i jedinstvenost kaljske gastronomske ponude, razvijenu marikulturu i općenito rad lokalne zajednice zasnovane na ribarstvu. Ponavljajući stalno da su Kali „najribarskije mjesto na svijetu“, oni zapravo uzdižu kulturu življenja svoje zajednice te žele da ju i drugi prepoznaju.

Činjenica je da Kali do sada nisu prepoznate kao turističko odredište. Kao jedan od razloga može se uzeti to što je otok Ugljan tijekom povijesti oduvijek bio povezan s gradom Zadrom, koji je i danas njegovo administrativno središte, gdje su se događale sve glavne aktivnosti, a opet je bio dosta izoliran da na njemu nisu mogli nastati značajniji spomenici kulture koji bi danas privlačili turiste. Drugi razlog mogao bi biti prevelika usredotočenost cijele zajednice na ribarstvo zbog čega je nedostajalo vremena i sredstava za ulaganja u uređenje infrastrukture ili obnove i ono malo kulturnih građevina koje imaju. Stoga se javila

potreba za stvaranjem destinacijskog *brendiranja* temeljenog na onom za što su cijeli život radili i čime se najviše ponose. Destinacijski *brendovi* počivaju na nekim jedinstvenim, posebnim ili snažno prisutnim atributima destinacije koji su dio lokalnog identiteta i ujedno su obilježja relevantna potencijalnim posjetiteljima. To je u Kalima tradicija ribarstva, gdje su još uvijek glavne gospodarske aktivnosti ribarstvo i marikultura, glavno prijevozno sredstvo brod, gdje je riba glavna tema svih razgovora i glavno jelo svih obroka, gdje se sva društvena događanja odvijaju „kako riba kaže“. Upravo to je danas najpoželjnije na turističkom tržištu – autentično, nesvakidašnje, a zdravo i prirodno.

5. UPRAVLJANJE RIBARSTVENIM PODRUČJEM I NJEGOV RAZVOJ

5.1. Lokalna akcijska grupa u ribarstvu

Za stvaranje identiteta nekog mjesta ili zajednice, najvažnija je spoznaja lokalnih stanovnika, njihova težnja da to ostvare te da ih i drugi po tome prepoznaju. Kaljani su odavna svjesni vlastitog identiteta kao ribarske zajednice, ali i toga da ih po tome nisu mnogi prepoznali, osim možda onih koji su slučajno došli u mjesto ili onih koji se bave istom ili sličnom gospodarskom djelatnošću. Iako oni vole nazivati svoje mjesto „najribarskijim na Jadranu“, više puta se zna dogoditi da na spomen Kali ljudi ne znaju ni gdje se nalaze. Zato su stanovnici toga mjesta osjetili potrebu za promjenom.

Na inicijativu Europske unije i Uprave ribarstva, krajem 2015. godine javila se želja za osnivanjem Lokalne akcijske grupe u ribarstvu (LAGUR-a) te je u veljači 2016. osnovan LAGUR „Plodovi mora“ sa sjedištem u Kalima kao snažnim središtem ribarstva područja djelovanja, iako je ideja naišla na mnoge prepreke, najviše zbog zatvorenosti stanovništva. LAGUR „Plodovi mora“ pokriva pet jedinica lokalne samouprave Zadarske županije od kojih su gotovo sve otočne – općine Kali, Kukljica i Preko na otoku Ugljanu, općina Sali na Dugom otoku te Grad Zadar kojem, osim samog grada i par obalnih naselja, pripadaju i ona otočna: Brgulje, Ist, Mali Iž, Molat, Olib, Premuda, Rava, Silba, Veli Iž te Zapuntel.

Cilj lokalnih akcijskih grupa u ribarstvu, rečeno jednostavnim riječima, je pomoći ribarima i ostalim dionicima iz gospodarskog sektora ribarstva u ostvarenju njihovih ideja za bolji rad i općenito život. Ribarskim zajednicama na taj način pokušava se omogućiti stvaranje drugih izvora prihoda koji su održivi i inovativni, ali i vezani uz njihovu primarnu granu, ribarstvo, na ovaj ili onaj način. Time se poboljšava kvaliteta života cijele zajednice, osnažuju se lokalna partnerstva i, dugoročno gledano, osigurava napredak te stvara lokalni identitet ribarske zajednice. LAGUR-i su financirani iz Europskog fonda te proračuna Republike Hrvatske za pomorstvo i ribarstvo, a ponuđena financijska i druga sredstva za provedbu ideja i projekata izravno se daju lokalnom stanovništvu, što je zapravo pristup po kojem lokalne inicijative djeluju „odozdo prema gore“ jer lokalno stanovništvo najbolje razumije s kojim problemima i poteškoćama se susreće, lakše prepoznaju stvarne potrebe i težnje za razvoj svoje zajednice. Premda se ribarska područja diljem Hrvatske, pogotovo Europe, veoma razlikuju, ono što je svim lokalnim akcijskim grupama zajedničko jest motivirati lokalne sudionike da sami postanu pokretač lokalnog napretka i razvoja.

Veoma je važno da je na tim područjima ribarstvo vrlo bitna gospodarska grana i jedan od glavnih izvora prihoda, da je dio društvenog života – da je zajednica, povijesno gledano, ovisila o ribarskoj djelatnosti te da još uvijek ovisi, da u njoj postoji ribarsko naslijeđe, tradicija i kultura ribarstva te da ono ima veliku ulogu u očuvanju dobara, bilo prirodnih bilo kulturnih. A sve to karakteristično je za malo mjesto Kali. Kali, koje kako bi njeni stanovnici rekli „počiva na ribarstvu“, ima snažni razvojni potencijal, a njeni stanovnici snažan lokalni identitet.

Prednosti koje ovo mjesto ima su visoka kvaliteta proizvoda ribarstva te značajan udio marikulture u ukupnoj hrvatskoj proizvodnji. Ribarstvo predstavlja snažnu tradicionalnu gospodarsku djelatnost, a sektor ribarstva prepoznat je kao jedan od prioriternih sektora u strateškim dokumentima lokalne samouprave, ali i onih Zadarske županije. Zbog bogatog ribolovnog područja, ponuda svježe ribe je široka i prisutna tijekom cijele godine, no cijene proizvoda za lokalno stanovništvo su previsoke pa kaljski ribari često dijele ribu besplatno – „samo treba doći rano na mu, ako smo čakoli ćapali, da ćemo kilu, dvi.”

Ono što LAGUR na ovom području može ostvariti je otvaranje novih radnih mjesta za ribare, dodavanje novih vrijednosti i diversifikacija proizvoda ribarstva, njihovo *brendiranje* i bolju promociju, što ujedno pomaže rastu i razvoju turističkog sektora s potencijalnim povećanjem tržišne potražnje i integracijom sa sektorom ribarstva, a time i skrenuti pozornost, te upoznati javnost, na probleme s kojima se susreću ribari. Iako svakim danom sve manje, najveći problemi koji sprječavaju ostvarenje tih ciljeva i dalje su zatvorenost, veliko nepovjerenje i nezainteresiranost prvenstveno ribara, a potom cijele zajednice. No, nakon održanog prvog „Kali fish festivala” u organizaciji LAGUR-a, gdje su se kaljski specijaliteti jeli za *marindu* i *vičeru*, a istovremeno slavili kaljski uspjesi i običaji, kao produžetak na drugu, noviju, *feštu Plivaricu*, i to se počelo mijenjati na bolje.

6. ZAKLJUČAK

Zadarski arhipelag jedan je od najrazvedenijih na Sredozemlju. Njegovi otoci bili su i ostali važan dio prostora zadarske regije tijekom čitave povijesti, a kroz čitava tri tisućljeća bili su značajni za plovidbu Jadranom. Premda se na njima nisu razvila gradska središta, njihova izoliranost od kopna imala je i svojih prednosti. Tijekom burnih povijesnih razdoblja, koja su se češće odvijala na kopnu, bili su relativno zaštićeni, dok zbog velikog broja poljoprivrednih površina, od prethistorije do današnjih dana, čine osobito važnu prostornu cjelinu.

Iako nema puno dokumentiranih informacija o Kalima u povijesnim razdobljima, možda su najrjeđe spominjane u pisanim izvorima od svih drugih sela na zadarskim i drugim hrvatskim otocima te se može pronaći vrlo malo obilježja neke kulturne i povijesne baštine, one imaju nešto što nijedno od tih sela nema, a to je snažna svijest lokalnog stanovništva o važnosti ribarstva, ne samo za mjesto, za otok ili Hrvatsku, već i za cijeli svijet.

Kaljani imaju značajnu ulogu u povijesti i razvoju ribarstva s bogatom maritimnom baštinom što je slabo poznato čak i većinskom dijelu regionalnog stanovništva, jako je malo korišteno u svrhe turističke promocije mjesta, što se tek nedavno počelo mijenjati. Tek prije nekoliko godina lokalno stanovništvo počelo je prepoznavati i obnavljati svoje bogatstvo i naslijeđe. U tome je pomogla i novoosnovana Lokalna akcijska grupa u ribarstvu.

Kaljsko ribarstvo je dio tradicije cijelog mjesta, protkano je u svakodnevni život njegovih stanovnika, ali opet ono mu nije svojstveno od pretpovijesti, naglo se razvilo u modernu gospodarsku djelatnost pa je izgubilo osnovu za značajnija povijesno-etnološka istraživanja. Ali, upravo zato što život gotovo cijele zajednice, od svakodnevnih obaveza do svečanih događanja, ovisi, u suštini rečeno, o ribi, zato što je ribarski rječnik ušao u svakodnevni govor, a uz sve to Kali su gospodarski snažan centar marikulture, kaljsko ribarstvo kao tema zanimljivo je za istraživanja različitih pristupa – etnološkog, antropološkog, sociološkog, psihološkog i lingvističkog.

Rad je osnovan na etnografskom istraživanju otočnog mjesta u kojem glavni prihod ovisi o ribarstvu te je fokusiran na sve što je s istim povezano. S povijesnog, ekonomskog i antropološkog stajališta rad naglašava proces u kojem je ribarstvo postalo dijelom kulturne baštine što je povezano s raznim društvenim odnosima i događanjima tijekom vremena te predstavlja lokalni identitet. Danim primjerima htjela sam prikazati ulogu ribe u identitetu mjesta te kako su ribarstvo i marikultura postali njegov simbol neovisnosti od ostatka otoka i

županije pa čak i države. Ono što smatram da je veoma važno u društvenom kontekstu je lokalna svijest o nužnosti obnavljanja maritimne baštine kako se tradicionalne aktivnosti i zanimanja ne bi trajno izgubile. Isto tako, sve aktivnosti vezane uz baštinu, odnosno turizam i kulturu, mogle bi privući pozornost ostalih na probleme ribarstvenog područja i ribarske zajednice koji se nerijetko ignoriraju i smatraju manje važnima. Obnavljanje sličnih aktivnosti sigurno bi pridonijelo većoj valorizaciji lokalnih proizvoda i većoj lokalnoj potrošnji ribe, čime bi se smanjio preveliki izvoz u druge države, a time također smanjili nepotrebni troškovi uvoza. Uz to, počelo bi se više cijeniti ovo tradicionalno zanimanje što bi produžilo i njegov profesionalni opstanak, ali i ribarima bi se otvorile nove mogućnosti zapošljavanja gdje bi mogli prenositi svoja znanja i iskustva, čime bi se ujedno smanjio i ribolovni napor.

Upravo iz tih razloga te kako bi se ribarstvo dalje razvijalo, potrebno je provoditi bilo nova istraživanja i publikacije kojima ovaj rad može poslužiti kao osnova, bilo turistifikaciju te tradicije, važno je samo da se ona očuva i prenese na sljedeće generacije.

7. LITERATURA

ACHESON, James M. 1981. "Anthropology of fishing". *Annual Review of Anthropology* 10: 275-316

BABIĆ, Dragutin i Ivan LAJIĆ. 2008. "Obrazovni, radne i profesionalne težnje mladih – primjer zadarskih otoka (Iž, Dugi otok, Ugljan)". *Migracijske i etničke teme* 20/2-3: 259-282

BASIOLI, Josip. 1974. „Ribarstvo na zadarskom otočju u prošlosti”. *Zadarsko otočje – Zbornik 1*: 485-521

BAŠIĆ, Đivo. 2005. „Ribarstvo Dalmacije u XIX. I XX. Stoljeću”. *Pomorski zbornik* 43/1: 261-283

BATOVIĆ, Šime. 1974. „Prapovijesni ostaci na zadarskom otočju”. *Diadora* 6: 5-165

BLAGAJIĆ, Marina. 2012. „Otočna ekonomija – epizoda Jugoplastika”. *Etnološka tribina* 35/42: 243-258

BRETON, Yvan. 1991. „Economic anthropology and interdisciplinarity in Costa rica fishing. The pitfalls of problem formulation”. *Maritime Anthropological Studies* 4/1: 1-12

BRUMESTER, Oscar Gabriel Prieto. 2013. „Apuntes etnográficos de algunos pueblos de pesca adores tradicionales del Norte Chico y la costa norte del Perú”. *Nosotros* 6: 139-191

CARBONELL, Eliseu. 2012. „The Catalan fishermen's traditional knowledge of climate and the weather: a distinctive way of relating to nature”. *International journal of intangible heritage* 7: 62-75

CARBONELL, Eliseu. 2014. „Opportunities and Contradictions in Maritime Heritage and Small-scale Fishing – A Case Study of Catalonia”. *Collegium Antropologium* 38/1: 289-296

CARBONELL, Eliseu. 2014. „Les tradicions marineres com a patrimoni immaterial”. *Revista d'Etnologia de Catalunya* 39: 116-121

CARBONELL, Eliseu. ur. 2014. „Memories of the seafaring world in Catalonia and its transformation into cultural heritage: notes for a debate on the theory and practice of maritime heritage“. U *Revisiting the Coast: New Practices in Maritime Heritage*, ur. Joan Lluís Alegret i Eliseu Carbonell. Girona: Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural, 201-210

- CARBONELL, Eliseu i Joan Lluís ALEGRET, ur. 2014. „Introduction“. U *Revisiting the Coast: New Practices in Maritime Heritage*, ur. i Eliseu Carbonell. Girona: Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural, 7-18
- CHERINI, Aldo. 2008. „La pesca nell'Adriatico settentrionale: indice di massima con compendio storico delle norme, leggi e trattati: 1400-1900“. Quaderno Associazione Marinara Aldebaran Trieste 61/94
- CLAY, Patricia M. i Julia OLSON. 2008. „Defining Fishing Communities: Vulnerability and the Magnuson-Stevens Fishery Conservation and Management Act“. *Human ecology review* 15/2: 143-150
- COOKE, Steven. 2015. „Maritime heritage and urban redevelopment in Melbourne“. *Historic environment* 27/3: 24-35
- ČORALIĆ, Lovorka. 2001. „Iz pomorske prošlosti istočnoga Jadrana: tragovima hrvatskih kapetana i paruna brodova u mlecima“. *Zbirka Odsjeka povijesne znanosti Zavoda povijesne društvene znanosti, HAZU* 19: 143-182
- Da SILVA, António José Marques. 2015. „The fable of the cod and the promised sea. About portuguese traditions of *bacalhau*“. *Heritages and memories from the sea- anthropological approaches to heritage and memory. Conference Proceedings*, ur. Filipe Themudo Barata i João Magalhães Rocha. Évora: University of Évora
- DIEGUES, Antônio Carlos, ur. 2005. *Maritime anthropology in Brazil*. São Paulo: Center for Research on Human Population and Wetlands in Brazil
- DOMINIS, Željko. 2005. „Morsko ribarstvo i oslobođenje od plaćanja carine na proizvode morskog ribolova“. *Naše more* 52/3-4: 144-155
- EINARSSON, Níels. 2011. *Culture, Conflict and Crises in the Icelandic Fisheries. An Anthropological Study of People, Policy and Marine Resources in the North Atlantic Arctic*. Doktorski rad. Uppsala: Uppsala University
- FINKA, Božidar, ur. 1997. *Tisuću godina prvoga spomena ribarstva u Hrvata: zbornik radova istoimenoga znanstvenoga skupa održanoga u Zagrebu, Zadru-Salima i Spliltu od 10. do 18. listopada 1995. godine*. Zagreb: HAZU

- FLORIDO del CORRAL, David. ur. 2014. „*De-heretaged culture and heritage inventions*“. U *Revisiting the Coast: New Practices in Maritime Heritage*, ur. Joan Lluís Alegret i Eliseu Carbonell. Girona: Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural, 45-60
- FORTIS, Alberto. 1984. (1774.) *Put po Dalmaciji*. Zagreb: Globus
- GARCIA-QUIJANO, Carlos G., John J. POGGIE, Ana PITCHON i Miguel H. DEL POZO. 2015. „Coastal resource fraging, life satisfaction, and well-being in Southerneastern Puerto Rico“. *Journal of anthropological research* 71/2: 145-167
- GIBBS, Martin. 2005. „Watery Graves: When ships become places“. U *Object Lessons*, ur. Jane Lydon i Tracy Ireland. Melbourne: Australian Scholarly Press, 50-70.
- HIRTZ, Miroslav. 1939. „Istraživanje otoka Maloga Kvarnera i zadarsko-šibenskoga arhipelaga“. *Ljetopis JAZU* 53: 173-176
- IVETIC, Egidio. 2014. „Adriatico orientale. Atlante storico“. *Collana degli Atti. Centro di Ricerche storiche. Rovigno*, 37: 1-415
- JOSIPOVIĆ, Ivan i Anastazija MAGAŠ MESIĆ. 2013. „Predromanički plutej iz Kali na otoku Ugljanu“. *Radovi instituta za povijest umjetnosti* 37: 23-36
- KELEMEN, Petra i Nevena ŠKRBIĆ-ALEMPIJEVIĆ. 2012. *Grad kakav bi trebao biti. Etnološki i kulturnoantropološki osvrti na festivale*. Zagreb: Jesenski i Turk
- KING, Tanya J. 2007. „Bad habits and prosthetic performances. Negotiation of Individuality and Embodiment of Social Status in Australian Shark Fishing“. *Journal of Anthropological Research* 63/4: 537-560
- KUŠEN, Eduard. 2000. „Hrvatski otoci u deset slika. Prilog procjeni utjecaja turizma na razvoj hrvatskih otoka“. *Sociologija sela* 39/1-4: 109-150
- LORINI, Petar. 1995.(pretisak iz 1903.) *Ribanje i ribarske spravepri istočnim obalama Jadranskog mora*. Zagreb: Dom & svijet
- LULIĆ, Jasenka. 1987. „Svadba kod ateista na primjeru jednog otočkog sela blizu Zadra“. *Etnološke sveske* VIII: 171-178
- LULIĆ ŠTORIĆ, Jasenka. 2014. „Di greš? Ribarska praznovjerjana zadarskim otocima i priobalju“. *Ethnologica Dalmatica* 22: 111-130

- MAGAŠ, Damir i Josip FARAČIĆ. 2000. „Geografske osnove razvitka otoka Ugljana”. *Geoadria* 5:49-92
- MALNAR, Ana. 2008. „Population Structure in the Island of Ugljan: Demographic Processes and Marital Migration“. *Collegium Anthropologicum* 32/ 4: 1239-1249
- MAROEVIĆ, Ivo. 2004. *Baštinom u svijet – muzeološke teme, zaštita spomenika, arhitektura*. Petrinja: Matica hrvatska, Ogranak
- MILLER, Marc i John Van VAANEN. 1979. „Boats dont fish, people do: Some ethnographic notes on the federal management of fisheries in Gloucester“. *Human organization* 38/4: 377-385
- MINNEGAL, Monica, Tanya KING, Roger JUST i Peter D. DWYER. 2003. „Deep identity, shallow time: sustaining a future in victorian fishing communities“. *The Australian journal of Anthropology* 14/1: 53-71
- MIŠURA, Ante i suradnici. 1998. „Hrvatsko ribarstvo u 2007. godini“. *Ribarstvo* 66/4: 157-175
- MRKONJA, Nina. 2016. *Romanismi nel campo semantico marinaresco e peschereccio nella parlata croata di Kali*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet
- NEWELL, Dianne i Rosemary E., OMMER. ur. 1999. *Fishing places. Fishing people. Traditions and issues in Canadian small-scale fisheries*. University of Toronto press: Toronto
- ORBACH, Michael. 1997. *Hunting, seamen, and entrepreneurs: the Tuna Seiners of San Diego*. Berkeley: University of California Press
- PEROVIĆ, Slavko. 1995. „Život kaljskih žena i djece nekada i sada“. *Kvaljski lumin* 8: 20-23
- PLATTNER, Stuart. 1994. *Economic Anthropology*. Stanford: Stanford University Press
- RIHTMAN-AUGUŠTIN, Dunja. 1979. „Istrživanje folkloru i kulturna praksa“. *Narodna umjetnost* 16/2: 9-19
- SKOK, Petar. 1950. *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima: toponomastička ispitivanja*, vol. 1-2. Zagreb: Jadranski institut JAZU

SKOK, Petar. 1971-1973. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, vol. 1-3. Zagreb: JAZU

STEBBINS, Robert, A. 1996. „Cultural tourism as serious leisure“. *Annals of tourism research* 23: 948-950

ŠANTEK, Goran Pavel. 2000. „Ekonomsko-antropološki pristup u izučavanju creskog ribarstva“. *Narodna umjetnost* 37/ 2: 133-150

ŠANTEK, Goran Pavel. 2001. „Šoltanski ribari. Etnološki pogled na ribarstvo prve polovice 20. stoljeća“. *Etnološka tribina* 24/31: 47-62

TILLEY, Christopher. 2006. „Introduction: Identity, place, landscape and heritage“. *Journal of Material Culture*

UČUR, Marinko. 2011. „Pitanja o radu i radnim odnosima u zakonu o morskom ribarstvu“. *Naše more* 58/5-6: 212-218

VALDÉS-PIZZINI Manuel, Carlos G. GARCÍA-QUIJANO i Michelle T. SCHÄRER-UMPIERRE. 2012. „Connecting humans and ecosystems in tropical fisheries: social sciences and the ecosystem-based fisheries management in Puerto Rico and the Caribbean“. *Caribbean Studies* 40/2: 95-128

VIANELLO, Rita. 2004. *Pescatori di Pallestrina: la cultura della pesca nell'isola veneziana*. Canova: Cierre Edizioni

VLAHINIĆ-DIZDAREVIĆ, Nela i Morena NEGOVETIĆ. 2006. „Mjere ekonomske politike u funkciji poticanja morskog ribarstva Republike Hrvatske“. *Ekonomski istraživanja* 19/1: 65-77

VOJNOVIĆ, Savo. 1995. *Uvod u ekonomiju*. Zagreb: Mikrorad

ŽUPANOVIĆ, Šime. 1962. „Naše ribarstvo od pada Mletačke republike do 1941.“ *Pomorski zbornik 1*. Zagreb: JAZU

ŽUPANOVIĆ, Šime. 1993. *Ribarstvo Dalmacije u 18. stoljeću*. Split: Knjiga mediterana

ŽUPANOVIĆ, Šime. 1995. „Ribarstvo i ribarska terminologija zadarskog područja“. *Čakavska rič: polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi* 22/2: 3-63

ŽUPANOVIĆ, Šime. 1995a. *Hrvati i more: od koga Hrvati naučiše ribarstvo i ribarsku terminologiju?*, vol. I: *Ribarstvo*. Zagreb: AGM

ŽUPANOVIĆ, Šime. 1995b. *Hrvati i more: od koga Hrvati naučiše ribarstvo i ribarsku terminologiju?*, vol. II: *Ribarstvo*. Zagreb: AGM

ŽUPANOVIĆ, Šime 1998. *Hrvati i more: od koga Hrvati naučiše ribarstvo i ribarsku terminologiju?*, vol. III: *Ribarska terminologija*. Zagreb: AGM

ŽUPANOVIĆ, Šime 1998a. *Hrvati i more: od koga Hrvati naučiše ribarstvo i ribarsku terminologiju?*, vol. IV: *Ribarska terminologija*. Zagreb: AGM

Ostali izvori:

Strateški plan gospodarskog razvoja za Općine Kali, Kukljica, Pašman, Preko, Tkon 2006-2010. 2005. Zadar: Pelican consult – Urban Insitute

Strateški plan razvoja turizma Općine Kali 2015.-2020. 2015. Zagreb: Institut za turizam

Lokalna razvojna strategija u ribarstvu Lokalne akcijske grupe u ribarstvu Plodovi mora 2016.-2020. 2016. Poreč: Key consulting d.o.o.

Rajkov brudet. Dokumentarni film Rajka Grlića. 1976.
<https://www.youtube.com/watch?v=J55SCFnJwp8>;
<https://www.youtube.com/watch?v=JOBm5R0rixA>;
<https://www.youtube.com/watch?v=rGl2Lqsfb1c> (Pristup: 14.10.2016.)

Brodovi hranitelji: 3. Posljednji drveni ribari. Serijal dokumentarnih filmova Darka Dovranića. Godina prikazivanja 1960. <https://www.youtube.com/watch?v=gTcEbpUMdVE> (Pristup: 14.10.2016.)

8. DODATAK

Prilog I

Popis kazivača (Ime, godina rođenja; spol; zanimanje; struka; mjesto rođenja; ostali podatci)

1. F. (r. 1989.); M; kapetan na plivarici, bivši ribar – mornar; pomorac; Kali; zadrugar
2. M. (r. 1984.); M; kapetan na drvenoj plivarici, sin vlasnika broda; strojar; Kali; zadrugar
3. S. (r.1958.); M; ribar – mornar; ribar; Kali; lovi za ribarski obrt, sin ribara pomorca
4. P. (r. 1943.); M; umirovljeni ribar; kuhar; Kali; pomaže pri krpanju mreža
5. D. (r. 1927.); M; umirovljeni ribar pomorac; inženjer; Kali
6. V. (r. 1960.); Ž; - ; - ; Kali; u slobodno vrijeme soli i marinira inćune, iz obitelji ribara, udana za ribara, sin ribar, drugi sin radi u zadruzi
7. A. (r. 1969); Ž; zaposlena u marikulturi; ekonomist; Kali
8. L. (r. 1953); M; zaposlenik zadruge; ekonomist; Kali; iz ribarske obitelji

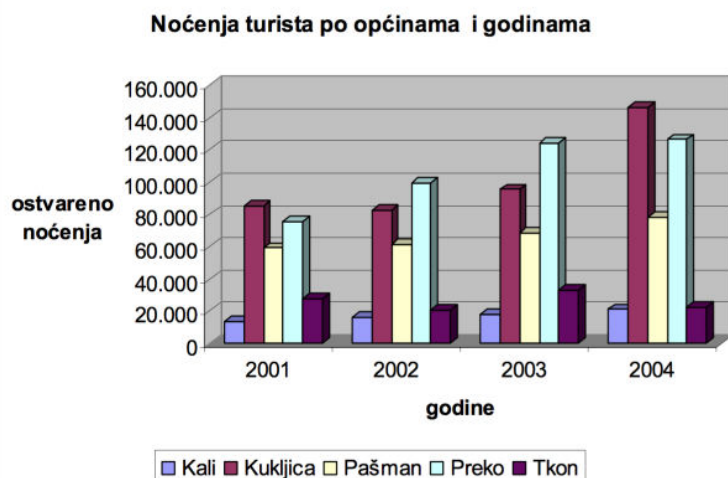
Prilog II

Tablica 1. Broj ribarskih plovila u LAGUR području po vrstama alata u 2015. godini/Segmentacija plovila za obavljanje gospodarskog ribolova na LAGUR području u 2015. godini*; autor: Uprava ribarstva

Segment	Kali
Plovila s mrežama stajaćicama (DFN) <6 m	
Plovila s mrežama stajaćicama (DFN) 6-12 m	8
Pridnene kočarice i/ili plovila s pridnenom potegačom (DTS) 6-12 m	3
Pridnene kočarice i/ili plovila s pridnenom potegačom (DTS) 12-18 m	1
Pridnene kočarice i/ili plovila s pridnenom potegačom (DTS) 18-24 m	1
Plovila s vršama i/ili drugim klopka (FPO) <6 m	
Plovila s vršama i/ili drugim klopka (FPO) 6-12 m	
Plovila s udičarskim alatima (HOK) <6 m	1
Plovila s udičarskim alatima (HOK) 6-12 m	1
Neaktivna plovila <6 m	7
Neaktivna plovila 6-12 m	57
Neaktivna plovila 12-18 m	2
Neaktivna plovila 18-24 m	3
Neaktivna plovila 24-40 m	4
Plovila s drugim aktivnim alatima (MGO) <6 m	1
Plovila s drugim aktivnim alatima (MGO) 6-12 m	
Plovila samo s polivalentnim pasivnim alatima (PGP) <6 m	1
Plovila samo s polivalentnim pasivnim alatima (PGP) 6-12 m	4
Plovila s aktivnim i pasivnim alatima (PMP) <6 m	1
Plovila s aktivnim i pasivnim alatima (PMP) 6-12 m	1
Plivaričari (PS) 6-12 m	1
Plivaričari (PS) 12-18 m	2
Plivaričari (PS) 18-24 m	6
Plivaričari (PS) 24-40 m	12
Ukupni zbroj	117

* Segmentacija plovila iz travnja 2016., prema pravilima Okvira za prikupljanje podataka Zajedničke ribarstvene politike Europske unije

Tablica 2. Noćenja turista po godinama i općinama; izvor Turističke zajednice općina u Strateškom planu gospodarskog razvoja za općine Kali, Kukljica, Pašman, Preko, Tkon 2006-2010

Tablica 3. Gospodarske grane – nositelji gospodarskog razvoja po općinama prema ocjeni radne skupine u izradi Strateškog plana gospodarskog razvoja za općine Kali, Kukljica, Pašman, Preko, Tkon 2006-2010

Općina	Djelatnosti					
	Poljoprivreda	Ribarstvo	Graditeljstvo	Turizam	Javne usluge i servisi	Servisne djelatnosti
Kali		***		**		*
Kukljica		*		***		**
Pašman	*	**		***		
Preko			**	***	*	
Tkon	*	**		***		

Ribarstvo kao snažan lokalni identitet – Antropologija ribarstva otočnog naselja Kali

Autorica u radu opisuje pregled razvoja ribarstva u Kalima na otoku Ugljanu od sredine 20. stoljeća do danas. Povijesnim pregledom na ribarstvo na području Zadarske županije naglašava značaj ribarstva za naselje Kali te njegov nagli razvoj kao gospodarske grane i glavnog izvora prihoda za lokalno stanovništvo. Prikupljenim podacima prikazuje etnografiju kaljskog ribarstva, od upotrebe ribolovnih alata, prikaza tradicionalnih običaja i vjerovanja do načina života cijele zajednice ovisne o ribarima i ribarstvu općenito. Ekonomsko-antropološkim pristupom određuje tip privređivanja i tip zajednice kaljskih ribara. Kao gospodarski najjača grana koja je protkana u sve sfere života njenog lokalnog stanovništva, ribarstvo je postalo lokalni identitet cijele zajednice. Rad odgovara na pitanje može li se takva zajednica identificirati s ribarstvom i na koji način te na koji način ovakvo istraživanje može pomoći subjektima istraživanja – ribarima.

Ključne riječi: antropologija ribarstva, etnografija ribarstva, Kali, lokalni identitet

Fishing as the strong local identity – Anthropology of fishing of the island village of Kali

The author in this paper describes an overview of the development of fisheries in Kali on the island of Ugljan from the mid-20th century to the present-day. Historical review of the fisheries in the area of Zadar emphasizes the importance of fisheries for the village of Kali and his rapid economic development and major source of income for the local population. The ethnography of fishing in Kali is defined from the collected data, from use of fishing tools, traditional customs and beliefs to the way of life of the whole community dependent on fishermen and fisheries in general. Economic-anthropological approach defines the type of production and type of fishermen community. As the dominant means of economy which entered in all spheres of life of its local population, fishing has become a local identity of the entire community. The paper answers the question whether such a community can identify with fishing and how; and also how this research can help its subjects – fishermen.

Key words: economic-anthropology, ethnography of fishing, Kali, local identity